

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Vít Banasinský

Lidovýchovná činnost a české menšinové školství Slezské
Matice osvěty lidové v česko-těšínském okrese ve 20. letech
20. století

Adult educational activity and Czech minority educational
system of Silesian Matrix adult education in district of Český
Těšín in the twenties of the 20th century

Poděkování

Jsem rád, že zde mohu poděkovat především paní docentce Janě Čechurové za laskavé, shovívavé a vstřícné vedení práce a dále všem týmům archivářů za pomoc v Národním archivu v Praze, v Ústředním archivu zeměměřictví a katastru v Praze, v Zemském archivu v Opavě a v Muzeu Těšínska. Za ochotu a vstřícné jednání z řad archivářů děkuji Mgr. Měšťánkové, PhDr. Grimovi a Mgr. Tesařovi a dále děkuji všem ostatním, kteří přispěli svými poznámkami, připomínkami a radami a jenž se aktivně i pasivně zúčastnili procesu tvorby této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem zde předloženou bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Zároveň souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

Ve Třech Dvorech u Kolína 27. 5. 2009

Vít Banasinský

Bibliografický záznam

BANASINSKÝ, Vít. *Lidovýchovná činnost a české menšinové školství Slezské Matice osvěty lidové v česko-těšínském okrese ve 20. letech 20. století*. Praha: Karlova univerzita, Filozofická fakulta, 2009. 86 s. Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Anotace

Bakalářská práce nesoucí název *Lidovýchovná činnost a české menšinové školství Slezské Matice osvěty lidové v česko-těšínském okrese ve 20. letech 20. století* nastiňuje vývoj školství v oblasti Těšínského Slezska, jakož i vývoj organizace Slezské Matice osvěty lidové od vzniku až do 20. let 20. století.

Na regionálních sondách z česko-těšínského okresu v oblasti lidovýchovné činnosti a budování menšinových škol se zaměřením na základní školství se snaží autor nejen tento proces popsat, ale i ukázat bližší programový postup k získávání odnárodněného obyvatelstva zpět pro českou věc.

Anotation

The Bachelor paper named „Adult educational activity and Czech minority educational system of Silesian Matrix adult education in district of Český Těšín in the twenties of the 20th century“ outlines the educational progress from Maria Teresia governance as well as the progress of organization Silesian Matrix adult education since its formation to the twenties of the 20th century in region of Silesian Teshen.

Author tries not only to scribe this progress but also to show closer advance programm the extraction earlier denationalized inhabitants back for Czech ideas in the regional probes from district Český Těšín. These probes are ranged of adult education and also of building minority schools with accuracy on basic education.

Klíčová slova

Slezská Matice osvěty lidové, Těšínské Slezsko, české Těšínsko, okres Český Těšín, 20 léta 20. století.

Keywords

Silesian Matrix adult education, Teshen Silesia, Czech Teshen area (Český Těšín), district of Czech Teshen, the twenties of the 20th century.

Obsah

1. Úvod.....	8
1.1 O práci.....	8
1.2 O pramenech a literatuře.....	9
2. Společensko-historický základ.....	13
2.1 Pojem „Těšínsko“, stručná historie a geografické vymezení.....	13
2.2 Rozvoj škol a školství ve Slezsku, obzvláště na Těšínsku od dob Marie Terezie po 20. léta 20. století.....	14
2.3 Slezská Matice osvěty lidové od vzniku do začátku 20. let 20. století.....	18
3. Slezská Matice osvěty lidové ve 20. letech 20. století.....	23
3.1 Vztah k ostatním obranným spolkům.....	23
3.2 Stanovy.....	24
3.3 Vnitřní členění, práva a povinnosti spolku.....	25
3.4 Hlavní představitelé a honorace Slezské Matice osvěty lidové.....	30
3.5 Možnosti získávání financí.....	32
3.5.1 Finanční podpora školství na Těšínsku.....	34
3.5.2 Hmotná podpora školám, žákům a studentům na Těšínsku.....	35
4. Lidovýchovná činnost Slezské Matice osvěty lidové.....	39
4.1 Přehled.....	39
4.2 Z vybraných činností spolku.....	43
4.2.1 Řezbářské kurzy v Jablunkově a v jeho okolí.....	43
4.2.2 Loutková divadla.....	46
4.2.3 Matiční kalendář.....	52
5. Vznik, udržování a vývoj českých obecných a měšťanských škol ve 20. letech pomocí Slezské Matice osvěty lidové.....	55
5.1 Rozvoj školství ve 20. letech	55

5.2	Menšinový školský zákon.....	57
5.3	Vývoj v oblasti kolem Českého Těšína.....	58
5.3.1	Vznik a vývoj české školy v Dolních Bludovicích.....	61
5.3.2	Stavba školy na Hřčavě	67
5.3.3	Stavba a otevření škol v Českém Těšíně a v Horním Těrlicku.....	69
6.	Závěr.....	73
7.	Prameny a literatura	75
8.	Přílohy	77

1. Úvod

1.1 O práci

Téma této práce je úzce vymezeno jak geograficky (o tom pojednává první podkapitola), tak chronologicky, váže se pouze na 20. léta 20. století s minimálním přesahem do předchozí nebo následující doby. Za takové dva „mantinely“, mezi nimiž se pohybuje těžiště, může být považováno v roce 1920 stanovení definitivních hranic na Těšínsku konferencí v belgickém Spa a přelom 20. a 30. let, související se vznikem celosvětové hospodářské krize.

Ve čtyřech kapitolách se zabývám a převážně rozebírám osvětovou a lidovýmičinnou činnost Slezské Matice osvěty lidové, jež se v mém případě soustředila v česko-těšínském okrese a v nejbližších přilehlých lokalitách, v jablunkovské oblasti a frýštátském okrese.

Samotná práce začíná vývojem školství na Těšínsku od dob Marie Terezie do 20. let 20. století a stejně tak počátečními roky Matice osvěty lidové. Poté následuje kapitola o hraničářském spolku, jeho vnitřním fungování a jednotném vnějším vystupování s důrazem na sociální pomoc českým školám na Těšínsku.

Na základě regionální sondy bylo mou snahou ozřejmit postup organizace ve vztahu získávání odnárodněných obyvatel zpět pro českou věc. Tato problematika je rozepsána v druhé polovině práce ve dvou kapitolách. První z nich je zaměřena na vedlejší činnosti spolku s vypíchnutím několika témat, která jsou nastíněna podrobněji. Druhá a práci uzavírající stať se snaží pojednat o hlavním úkolu organizace, o fenoménu vzniku škol a problémům s tím v této oblasti spjatých.

1.2 O pramenech a literatuře

Pramenná základna tématu Slezské Matice osvěty lidové (zkratka SMOL) je více než obsáhlá. Nejdůležitějším k této problematice je fond Slezské Matice osvěty lidové uložený v Zemském archivu v Opavě¹, který obsahuje obrovské množství roztríděných a k bádání připravených materiálů. Doplnující informace ke spolku se dají načerpat v Národním archivu na Chodovci v Praze ve fondech Ministerstva školství a Ústřední Matice školské,² stejně dobře i ve vydaných publikacích k tématu³, jež jsou uloženy v depozitáři Národní knihovny v Praze.

Česky psaná literatura, doposud publikovaná k tématu Slezské Matice osvěty lidové, by se dala rozdělit podle dvou základních kritérií. Do první složky spadají odborné články ve sbornících k této problematice tematicky zaměřené, do druhé kapitoly se řadí pár sepsaných stran, pojednávajících o činnosti tohoto hraničářského spolku v rámci kontextu monografií.

Největší „exploze“ ohledně vydaných statí proběhla na počátku 90. let minulého století. Tehdy se na činnost SMOL podívala Magda Habrmanová. Ve vůbec první průkopnické studii⁴, zaměřené k tomuto tématu se snažila autorka zachytit organizační vývoj spolku v letech 1918-1938 a jeho základní druhy činnosti (školskou, lidovýchovnou, osvětovou a sociální).⁵ Tímto počinem byla nastíněna možná cesta pro další rozšířené bádání na dané téma. Záhy se objevil od stejné autorky druhý článek⁶, který je již podle názvu, ale i obsahu skoro totožný s prvním a tudíž mnoho nového, ke stávajícímu nepřinesl.

Vedle M. Habrmanové a jejích studií, pojednávajících souhrnně o dvou desítkách let působení SMOL na Těšínsku, napsal článek⁷ o soupeřící polské hraničářské organizaci Macierzi szkolnej, školitel M. Habrmanové, Dan Gawrecki. Stať je programově i časově

¹ ZA Opava, fond Slezské Matice osvěty lidové Slezská Ostrava.

² NA Praha fond Ústřední Matice školské a fond Ministerstva školství.

³ Mám na mysli zprávy SMOL za kalendářní rok, vycházející po celá 20. léta a většinu 30. let.

⁴ M. Habrmanová, Slezská matice osvěty lidové, 1918-1938. Organizační vývoj a činnost. In: Časopis Slezského zemského muzea B, 1992/1, s. 52 a násl.

⁵ M. Habrmanová, Slezská matice osvěty lidové v meziválečném období, in: SISb. 1992/2 s. 95.

⁶ M. Habrmanová, Slezská matice osvěty lidové v meziválečném období, in: SISb. 1992/2 s. 95 a násl.

zaměřena obdobně jako práce jeho studentky, ovšem jednou svou částí⁸ nahlíží do bližší činnosti spolku a snaží se ukázat postupy, jakými se pokoušela organizace získat lidi pro polskou věc.⁹ Po třech letech byl M. Habrmanovou vydán článek¹⁰, který byl jakýmsi zamyšlením a jenž pouze upozorňoval na doposud nezpracovaná nebo načatá témata v oblasti slezské provenience.

Po delší časové odmlce se až na začátku nového století a tisíciletí objevila další a zároveň poslední samostatná studie k tématu SMOL od Olgy Šrajzerové.¹¹ Ta ovšem nepřináší ve výzkumu této organizace mnoho nového. Spíše jen zrekapitulovala to, co bylo doposud o tomto spolku M. Habrmanovou v dřívějších letech sepsáno. Opět je to článek, jenž o meziválečné činnosti SMOL pojednává povšechně.

V publikacích zaměřených tématicky na Slezsko či přímo na Těšínsko¹² je tomuto spolku věnovaná zmínka. Důraz je v nich kladen na kulturní a školskou činnost Matice v kraji, ale rovněž není nahlédnuto do bližších detailů.

Je zde tedy pořád dostatečně velký prostor určený k bližšímu bádání jednotlivých složek Slezské Matice osvěty lidové. Zejménu mezeru se snaží z části vyplnit i tato práce, která ve čtyřech kapitolách blíže pojednává o školské a lidovými výchovné činnosti spolku a obecně se snaží přispět k tématům podpory nacionalizace školství ve smíšených oblastech, sociálním aspektům oblasti Českého Těšínska ve 20. letech 20. století a poněkud se dotýká i lokálních národnostních třenic, které k tehdejším náladám neodmyslitelně patřily.

⁷ D. Gawrecki, *Macierz szkolna w Czechosłowacji 1921-1939*. In: *SlSb*. 1992/2 s. 81 a násl.

⁸ Část ohledně zápisu dětí do škol s polskou nebo českou vyučovací řečí.

⁹ Z tohoto důvodu tuto problematiku ve své práci nerozebírám.

¹⁰ M. Habrmanová, *České národně politické aktivity ve Slezsku v meziválečném období*. Stav výzkumu některých tematických okruhů. In: *SlSb*. 1995/3, s. 209 a násl.

¹¹ O. Šrajzerová, *Slezská Matice osvěty lidové v období prvej Československej republiky*, in: *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Slezský ústav Slezského zemského muzea, Olomouc 2003, s. 152 a násl.

¹² J. Valenta, *Česko-polské vztahy v letech 1918-1920 a Těšínské Slezsko*, Ostrava 1961.; P. Kouřil, J. Bakala, D. Gawrecki, *Dějiny Slezska*, in: *Slezsko*, Opava 1992; I. Stolařík, J. Štika a V. Tomolová, *Těšínsko*, 1. díl. *Přírodní prostředí, Dějiny, Obyvatelstvo, Nářečí, Zaměstnání*. Šenov u Ostravy 1997; D. Gawrecki, *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*. Český Těšín 1999; D. Gawrecki, *Dějiny českého Slezska 1740-2000*, Opava 2003.

Celkově je především primárních a sekundárních pramenů přemíra, o něž do dnešní doby lidské oko stále ještě nezavadilo. Dle mého dojmu bylo v tématu Slezské Matice osvěty lidové tendencí opisovat s odstupem času to, co již bylo někde zveřejněno, než ve větší míře opravdu fyzicky nahlédnout do spisů a snažit se ukázat na konkrétních případech situace, o nichž bylo dosud psáno obecně.

Adolf Heyduk:

Slezská hymna

Slezská vlasti, půdo svatá,
zemi nejkrásnější všech !
Tobě láska vrchovatá,
Tobě poslední buď vzdech.
Hvězdou jsi nám v srdce dána,
hněv-li kolem nás a spor,
k dvěma sestrám spoutána
pásmem věkověčných hor.

S nimi, vlasti, matko drahá
Tvůrce v jedno Tebe klad.
Vědomí Ti dala Praha,
víru světců Velehrad.
S nimi k slávě vrchovaté
s nimi věčně jedno buď ;
družka družku v lásce svaté
na blaženou viňte hrud'.

Ve spojení sester obou
nechat' slzy roníš teď,
k cíli vzlétneš krásy dobou,
jen svých práv a činů hled'!
Slávou vzplanou hor Tvých lemy,
nivy rozhlaholí jas.
Bože, rodné slezské zemi,
sílu dej a slávu zas!¹³

¹³ NK Praha, Slezský kalendář na obyčejný rok 1923, bez stránky, Moravsko-Slezské knihtiskárny v Mor. Ostravě 1922.

2. Společensko-historický základ

2.1 Pojem „Těšínsko“, stručná historie a geografické vymezení

Po válkách o Rakouské dědictví ve 40. letech 18. století bylo Slezsko rozděleno na dvě části – větší Pruskou a menší Rakouskou, jíž připadl titul vévodství. V Rakouském resp. Českém zbytku se nacházelo Opavské vévodství (bez Hlučínska), Krnovské, Bílské, Vidnavské, Těšínské knížectví, část Niského knížectví a mnohá další menší panství. Po roce 1783 zde vznikly dva správní kraje – Těšínský, jenž se skládal z Těšínského a Bílského knížectví, a Opavský, tvořený ostatními jmenovanými územními celky. Od této doby se tedy dá hovořit o Těšínsku a Opavsku.¹⁴

Po 1. světové válce došlo k dalšímu dělení. Těšínsko bylo definitivně rozděleno až konferencí v belgickém Spa v roce 1920, kdy byla hraniční čára stanovena na řece Olši. Tímto aktem připadlo Polsku celé bývalé Bílské knížectví a část Těšínského vévodství i s městem Těšínem dohromady o územní rozloze přes 1000 km². V mladé Československé republice se z torza Těšínska vyčlenily samostatné politické okresy, mezi nimiž ve východní části také figuroval od roku 1920 okres Český Těšín, který se skládal ze soudního obvodu česko-těšínského a jablunkovského. Tyto obvody do jisté míry korespondovaly s geografickým členěním země. Zatímco česko-těšínská část je horizontálně plošší a pouze zvlněna členitou Těšínskou pahorkatinou, jablunkovský úsek je tvořen převážně vrchovinou a hornatinou s dominujícími Slezskými Beskydy, v nichž se nachází dvě na sebe navazující a lehce se protínající údolí – Jablunkovská a Třinecká brázda. Tou protéká nejvýznamnější řeka tamního kraje, nesoucí název Olše, jejíž části toku je zároveň přiřčena státní hranice, začínající před Českým Těšínem a táhnoucí se až do soutoku s Odrou severně od Bohumína s vynecháním oblasti okolo Karviné.¹⁵

¹⁴ F. Honzák a kol., *Evropa v proměnách staletí*, Libri, Praha 2001, s. 606.

¹⁵ *Evropa v proměnách staletí*, s. 661. J. Bartoš, J. Schulz a M. Trapl, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*, sv. XV., okresy: Frýdek-Místek, Český Těšín, Olomouc 2000, s. 109-110.

V roce 1921 se okres rozkládal na ploše 543 km², z toho soudní obvod Český Těšín zaujímal 244 km² a Jablunkovská oblast 299 km². Celkem tento kus země obývalo 72.521 lidí, z nichž se k české národnosti hlásila jedna čtvrtina, tedy 23.559 obyvatel. Z jinonárodních skupin se hlásilo k Němcům 6.047 a Polákům 33.935 místních, nezanedbatelnou část tvořili i cizinci s počtem necelých 8.000. Mezi nejdůležitější a nejlidnatější centra patřilo okresní město, které se po rozdělení skládalo ze 420 domů a 8.068 lidí, Třinec s 397 domy a 5.995 občany bez okolních obcí a Jablunkov s paradoxně největším počtem domů – 528, ale pouhými 3.927 obyvateli. Z dalších větších obcí jmenujme Šumbark a Dolní Bludovice v západním cípu okresu, Hnojník rovněž na západě na úrovni mezi Českým Těšínem a Třincem. V okolí Třince sem spadají lidnatější oblasti Konské a Lyžbic před sloučením s železářským městem, mezi Třincem a Jablunkovem pak Bystřice nad Olší a v závěru Jablunkovského údolí ještě Mosty u Jablunkova.¹⁶

2. 2 Rozvoj škol a školství ve Slezsku a obzvláště na Těšínsku od dob Marie Terezie po 20. léta 20. století

Všeobecně se školství ve Slezsku na konci 18. a v první polovině 19. století nacházelo zcela v německých rukou. Se školskou reformou Marie Terezie z roku 1774 byla zavedena povinná školní docházka pro děti od 6 do 12 let do vznikající sítě triviálních škol při venkovských farách. Zde učil zpravidla pouze jeden učitel předmětu náboženství, triviu – čtení, psaní a počítání a také základním pravidlům hospodaření. V tehdejších přirozených centrech oblasti – roku 1775 v Opavě, 1777 v Těšíně a o další tři roky později v Krnově byly vybudovány při farách či zrušených klášterech školy hlavní, v nichž zpravidla působili tři, čtyři učitelé a katecheta. Žactvo bylo vedeno k rozšíření poznatků z triviálních škol a navíc bylo dostatek prostoru věnováno i účetnictví, geometrii, zeměměřictví, mechanice,

¹⁶ J. Bartoš, J. Schulz a M. Trapl, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, sv. XV., okresy: Frydek-Místek, Český Těšín, Olomouc 2000, s. 109-110.

stavebnictví, psaní dopisů, přírodopisu a dějepisu. V opavské hlavní škole byla zároveň umístěna škola normální. Ta se nacházela v každé provincii monarchie. Při ní fungovala školská komise, jež svým vystupováním dávala vzor, tedy normu, ostatním školám v zemi. Zde byli připravováni na své budoucí povolání učitelé.¹⁷

S nástupem Josefa II. na Habsburský trůn se dotkly jím prováděné reformy i církevních vzdělávacích institucí ve Slezsku. Jezuitská kolej v Opavě byla rozpuštěna a přeměněna na státní gymnázium, piaristické gymnázium v Bruntále bylo přeměněno na hlavní školu. Rovněž jezuitské gymnázium v Těšíně bylo reformováno a rozšířeno ze čtyř ročníků na šest, kromě toho v dalších letech se v tomto městě působící evangelická škola v roce 1810 změnila na gymnázium. Před osvíceneckou lavinou reforem existovalo pod správou Vratislavské diecéze 48, na mnohých místech spoře navštěvovaných, farních škol. Za vlády Josefa II. se školská síť značně rozrostla na 3 hlavní školy, 85 triviálních škol s 39 pobočkami (filiální školy).

V době předbřeznové zde fungovalo již 238 vzdělávacích institucí na bázi základního a středního školství, z nichž 222 bylo triviálních škol, 4 hlavní a ostatní, zbývající do počtu byly určeny jiným vzdělávacím účelům. Celkově se vyučovalo v němčině ve 192 ústavech včetně všech škol na středním stupni vzdělání, v českém jakožto vyučovacím jazyce bylo vedeno 46 škol. Polština byla zaváděna do tamního školství až po roce 1850. O deset let později bylo ve Slezsku 9 hlavních škol s 3.400 žáky a 410 triviálních škol s 61.300 žáky.¹⁸

V 60. a 70. letech se ve vnitřní politice Rakouska-Uherska děly od dob Marie Terezie a Josefa II. pro školství zásadní změny. Od roku 1867 obdržely úřednické záležitosti spojené s vyučováním opět své ministerstvo, do jehož čela nastoupil bývalý předseda poradní vyučovací komise a profesor Pražské univerzity Leopold Hasner von Artha. Během jeho úřadování, do roku 1870, se stihla vytvořit a uvést v platnost všechna „základní a zásadní ustanovení zákona o rakouském školství“, především obecného. V balíku tohoto zákona byl i

¹⁷ T. Kasper, D. Kasperová, Dějiny pedagogiky, Grada, Praha 2008, s. 85-86.

§ 19 „v němž bylo zdůrazněno rovné právo všech jazyků v zemi obvyklých ve škole, úřadě i životě veřejném, při čemž v zemích, kde bydlí několik národních kmenů, měly veřejné ústavy vyučovací tak býti zřízeny, aby se každé národnosti dostalo potřebných prostředků k vyučení se ve svém jazyku.“¹⁹ Zůstalo ovšem jen na papíře, nevyšla k němu prováděcí nařízení, a tak bylo těchto několik řádků příčinou národnostních sporů a třenic. Jedním z nejdůležitějších nařízení, vztahujících se k tomuto zákonu bylo i dokončení úplné odluky od církevního vzdělávání. Pro dozor nad školstvím byly obnoveny zemské, okresní a místní školní rady. Avšak až do války rozhodoval v Čechách ve školství zpátečnický katolický kněžský vliv.²⁰

Celá poslední čtvrtina 19. století čerpala z Hasnerových školních zákonů, které byly na svou dobu velice pokrokové, ale po 35 letech, na počátku nového století, přece jen zastaraly. Vývoj školství ve Slezsku měl být usměrněn zemským nařízením z roku 1873, kterým se měly zřizovat utrakvistické školy. Němčina v nich měla jako jazyk vyučovací před všemi ostatními národními řečmi přednost ve vyšších třídách základního školství, o středním už ani nemluvě. Nařízení bylo ovšem ve Slezsku často porušováno učiteli, jejichž mateřštinou byla čeština či polština. To do jisté míry souviselo s novelou školského zákona z roku 1882, kdy do školství opět začala mluvit církev a kdy bylo po těžkých bojích v zemském sněmu stanoveno, že se učitelem na škole může stát jen ten, jehož vyznání bylo v souladu s vírou většiny žactva.²¹ Tyto dva předpoklady zkomplikovaly již tak dost složitou situaci ve smíšených oblastech. Jednou z mnoha bylo i Těšínsko. Prakticky k roku 1910 existovalo ve Slezsku 288 německých, 148 polských, 127 českých, 29 německo - polských, 23 německo-českých národních škol.²²

Ke školnímu roku 1915/16 existovaly ve Slezsku 4 střední školy – 3 gymnázia - po jednom v Opavě, Orlové a Polské Ostravě, tamtéž byl také učitelský ústav. Německy mluvící

¹⁸ P. Kouřil, J. Bakala, D. Gawrecki, Dějiny Slezska in Slezsko, Matice Slezská, Opava 1992, s. 58.

¹⁹ Československá vlastivěda, díl X. Osvěta, „Sfinx“ Bohumil Janda, Praha 1931, s. 38 a 39.

²⁰ Československá vlastivěda, díl X. Osvěta, s. 39 a 48.

²¹ P. Kouřil, J. Bakala, D. Gawrecki, Dějiny Slezska in Slezsko, Matice Slezská, Opava 1992, s. 42.

²² Československá vlastivěda, díl X, Osvěta s. 42.

žactvo mohlo navštěvovat celkem 18 středních škol, 9 gymnázií - po jednom v Bílsku, Frýdku, Těšíně, Vidnavě, Bohumíně, Frývaldově, Bruntále a po dvou v Opavě.

Čtyři reálky existovaly v Bílsku, Těšíně, Opavě a Krnově a působilo zde 5 učitelských ústavů, z toho 2 se nacházely v Těšíně, ostatní v Opavě, Bílsku a Polské Ostravě. Poslední početnou a tehdy zúčastněnou národností byla polská menšina, která měla ke vzdělání svých potomků k dispozici 3 střední školy, gymnázium v Těšíně, v Orlové a jeden učitelský ústav. Kromě tohoto nástinu zde byly zastoupeny i školy živnostenské, odborné, obchodní, zemědělské a jiné pokračovací, přičemž ve většině z nich byla povinným vyučovacím jazykem němčina.²³

Takovéto celkové situaci zcela odpovídala i skladba vzdělávacích institutů v samotném Těšíně. Školy, které měly za úkol dát dětem základní vzdělání, byly následující - česká zde vznikla v roce 1848, zanikla 1865, stejně jako škola česká zde vznikla v roce 1848 i škola německá, dalších šest jejích poboček zde bylo uvedeno do provozu k roku 1900, pak ještě dvě v roce 1902, čtyři za dalších 14 let a poslední dvě, každá po pěti třídách určených odděleně pro chlapce a dívky, 6 roků od vzniku Československé republiky. Měšťanské školy zastoupené v tomto městě byly pouze s německým vyučovacím jazykem – dvě otevřeny rovněž k roku 1900, jedna z roku 1920, všechny chlapecké, dívčí po jedné k roku 1900 a 1924.

Střední školství, co se týče gymnázií spravovaných církví nebo státem, mělo v Těšíně dlouholetou tradici. Roku 1848 zde vzniklo zároveň katolické i evangelické s němčinou jako vyučovacím jazykem, tyto dva ústavy byly roku 1873 spojeny pod společnou správu. Po roce 1920 zůstaly v polské části města, stejně jako polské gymnázium založené 1895 konkurenční polskou maticí, nesoucí název Macierz szkolna. Od roku 1903 bylo převzato státem. České státní reformované reálné gymnázium začalo v Českém Těšíně plnit svou funkci až od roku 1921. Dále zde fungovala německá nižší reálka od roku 1850, od 1875 vyšší, která rovněž po

²³ Dějiny Slezska in Slezsko, s. 64.

rozdělení města připadla polské části spolu s německým (od 1848) a samostatným polským (od 1910) učitelským ústavem. Z ostatních škol před 1. světovou válkou jmenujme především německé živnostenské pokračovací školy, obchodní a rolnickou školu. Na úplný závěr dodejme, že zde od roku 1861 fungovala soukromá hudební škola a na začátku 20. století k ní přibýly další dvě instituce se stejným úkolem.²⁴

2.3 Slezská Matice osvěty lidové od vzniku do začátku 20. let 20. století

Před vznikem Matice osvěty lidové pro knížectví Těšínské (zkratka MOL) se v této oblasti již objevovaly tendence k budování vzdělávacích, či spíše nadšeneckých spolků, které upíraly veškerou svou snahu k udržování českého jazyka v paměti obyvatelstva. Patřil k nim Literární zábavní klub „Snaha“ v Těšíně od roku 1882, čtenářský spolek v Orlové Dombrové založený 1881, Hornický čtenářský spolek „Salm“ v Polské Ostravě vzniklý 1871 a besídka v Bruzovicích-Sedlišťích fungující od 1874. Práce těchto společenství byla ale velice omezená, soustřeďovala se nejvíce na místo působení a nejbližší okolí, a o nějaké spolupráci mezi jednotlivými čtenářskými spolky natož snaha o soustavné obranné úsilí jednoho či více spolků nemohla být vůbec řeč.²⁵ Výjimkou v celém Slezsku byla Matice Opavská, jež byla založena v roce 1877, a která jako jediná v tomto kraji vykazovala soustředěnou, centralizovanou a obrannou práci proti německé převaze ve všech hospodářských sektorech a odvětvích ve prospěch české věci.²⁶

Po vzoru Matice Opavské v západní části Slezska vznikla za dalších 22 let ve východní partii země 8. září 1898 Matice osvěty lidové pro knížectví Těšínské se sídlem v Těšíně. Jejimi hlavními úkoly bylo budovat a udržovat v povědomí jazykovou obrannou hráz s přispěním polské strany proti německému živlu. Tehdy se Matice skládala z hrstky

²⁴ Historický místopis Moravy a Slezska, s. 126.

²⁵ NK Praha, Dr. Ferd. Pelc, „O Těšínsko“. Vzpomínky a úvahy. Slezská Matice osvěty lidové ve Slezské Ostravě 1928, s. 13.

²⁶ NK Praha, Národní Jednoty a Matice v Československé republice, vlastním nákladem J. Loh, Praha 1925, s. 35.

několika jednotlivců, státních úředníků, jejichž působení na Těšínsku záviselo na rozhodnutích z vyšších míst. Přesto se začalo s prací pro českou věc. Byly zřízeny mateřské školky v Michálkovicích (1898, 1899), v Polské Ostravě 1900-1902, Orlové, Muglinově, Radvanicích a Lazích. Obecné školy vznikly v Lazích, Frýdku, Volovci a Rychvaldě-Podlesí. V prvním desetiletí fungování Matice se objevilo 14 jejích odborů, ale vyhlídky do budoucna byly více než chmurné. Zjednodušeně řečeno měli Poláci na pravém břehu Ostravice, až na pár vesnic se silným českým živlem, absolutní většinu.²⁷ Toto dokazují i statistické údaje ze sčítání obyvatelstva v Těšínském okrese z let 1900 a 1910 viz tabulka č. 1. Tehdy byl tvořen soudními okrsky Těšínským, Jablunklovským a Frýdeckým, národnostní složení obyvatelstva frýdecké oblasti není v celkovém počtu obyvatel zahrnuto. Obdobně na tom byla v těchto letech skladba obyvatel i v samotném městě Těšíně²⁸, pouze s tou obměnou, že tamní většinu tvořil zhruba více jak desetinásobně zastoupený německý živel oproti počtu Čechů. Viz tabulka č. 2.

Rok	Češi	Němci	Poláci
1900	5 406	13 356	69 994
1910	6 204	17 045	77 147

Tabulka č. 1

Rok	Obyvatelstvo	Češi	Němci	Poláci
1900	18 581	1 050	10 510	5 950
1910	22 489	1 437	13 254	6 832

Tabulka č. 2

²⁷ NK Praha, Dr. Ferd. Pelc, „O Těšínsko“, s. 14 a násl.

²⁸ Historický místopis Moravy a Slezska, s. 111 a s. 122.

Město Těšín bylo tedy z hlediska obranné strategie nadšenců pro českou věc zcela nevhodné, jelikož se nacházelo několik desítek kilometrů v jinonárodním „vnitrozemí“ od pomyslné etnické hranice, přirozeným vývojem stanovené na řece Ostravici. Již po delší dobu mezi léty 1898 – 1907, ale i před nimi se objevovaly čas od času hlasy, že by pro lepší rozvoj Matice osvěty lidové bylo dobré, kdyby bylo její sídlo přesunuto blíže k českému prostředí. Uvažovalo se o Frýdku, kam se přestěhovala redakce Těšínských novin, které byly s Maticí spojeny, ale nakonec jako nové sídlo kanceláře byla vybrána Polská Ostrava, v níž se MOL zabydlela od roku 1908. Přesun úřední agendy byl v tehdejší českém tisku komentován jako kapitulace a porážka.²⁹

V tom samém roce, kdy se spolek přestěhoval, byl do jejího čela zvolen po prvním jejím předsedovi Františku Holečkovi, mladý advokát Ferdinand Pelc, který stál v jejím čele až do počátků 30. let. Jak sám podotkl, v době jeho zvolení se v Ostravské společnosti vedl boj mezi politickými frakcemi stoupenců národních myšlenek, skládajících se ze staročeků a mladočeků. Proti nim stáli tzv. pokrokáři, kteří byli tvořeni politickými skupinami, skládajících se z realistů, státoprávních pokrokářů a Moravské strany lidové. Tito všichni se později sloučili v Moravskou stranu lidově pokrokovou, mezi nimi nechyběl F. Pelc. S ním se do MOL vlila nová krev, otevřená více liberálním myšlenkám. Na nějaké rozpory uvnitř Matice v dalších letech nebylo mnoho času ani příležitostí. V situaci pod vedením mladého člověka byly hlavní cíle zaměřeny k usilovné a ještě více soustředěné práci pro českou menšinu. Rozšiřovala se struktura, vznikaly další odbory s novými členy z různých vrstev obyvatelstva, rozdílného společenského i sociálního postavení, a k tomu se objevovaly další nové české školy. Politika uvnitř spolku v druhém desetiletí jeho existence šla stranou, navíc byla pro ni určena jiná místa mimo tuto organizaci.

Velkým, až progresivním posunem, který s nástupem F. Pelce coby šéfa Matice vznikl, byl vznikající chladný odstup od společné česko-polské, slovanské, vzájemnosti.

²⁹ NK Praha, Dr. Ferd. Pelc, „O Těšínsko“, s. 17 a násl.

V zásadě nebyl v této otázce v prvním desetiletí nového století dostatečně velký manévrovací prostor. Státotvorná politika vyžadovala jednotnou frontu českých a polských poslanců na říšském sněmu, ovšem v námi sledovaném regionu byla situace přesně opačná. V praxi to znamenalo, že *„bylo tudíž nutno práci na Těšínsku zařídit tak, abychom sice tu linii protipolskou, tam, kde toho bylo potřeba, podrželi, avšak aby tím naše říšská a zem. politika neutrpěla.*

*Snažili jsme se tudíž spor především l o k a l i s o v a t i. Z lečjaké té sporné školy, obec. voleb apod. nesmělo vzniknouti poškození naší celkové politiky ve Vídni a v Opavě.*³⁰

MOL od roku 1908 do 1914 se značně rozrostla a snažila se vytlačit polský vliv nebo jím prorůst v Ostravsko-Karvinském revíru alespoň k řece Olši. Přibylo 30 odborů, celkem jich existovalo před začátkem války 44. Z nejdůležitějších počínů MOL na Těšínsku bylo založení Reálného gymnázia v Orlové (jako vzdoroústav proti tamnímu polskému gymnáziu vzniklému v roce 1909), Dívčího lycea v Polské Ostravě, Měšťanské školy v Lazích, Hospodyňské školy v Orlové, 8 obecných škol ve Frýštátském a Bohumínském okrese a 32 mateřských školek. Tyto ústavy byly vydržovány zpočátku MOL a později přešly do obecní samosprávy. Reálné gymnázium převzala Ústřední Matice školská, která se podílela na správě českých škol v Hrušově, Rychvaldě a Karviné.

S vypuknutím války se veškerá obranná a osvětová činnost pozastavila a utichla. Mnozí vedoucí matiční činitelé včetně F. Pelce, stejně jako řada lidí v jednotlivých obecních odborech, museli narukovat na frontu. Ačkoli se za čtyři válečná léta žádná matiční akce nekonala, přesto tamní situace hrála pro MOL. Způsobilo to zřízení vojenského velitelství v Moravské Ostravě a později vybudování rakouského generálního štábu v Těšíně. S příchodem vojska začala perzekuce místního českého civilního obyvatelstva, která se postupně vystupňovala. Někteří vrchní členové Matice byli internováni (Klvaňa, Holeš,

³⁰ NK Praha, Dr. Ferd. Pelc, „O Těšínsko“, s 24.

Šrámek), v celkovém rozpoložení byla tamní česká část civilního obyvatelstva tiše protirakouská.

Polská strana na Těšínsku se přikláněla k politice Krakova, který byl až do posledního roku války těsně vázán k monarchii, tudíž mnoho polských nadšenců narukovalo do rakouské armády, aby splnilo vlasteneckou povinnost vůči Rusku.

Po nastolení míru a vzniku nástupnických států Československa a Polska byly nálady zpočátku, jak už to bývá, entuziastické, ale po vystřízlivění se začaly objevovat první třecí plochy. Příčinou nastávajícího mezinárodního konfliktu bylo, že státoporní zástupci nenašli společnou řeč s vedoucími představiteli MOL a nestanovili společný plán postupu ve spolupráci i s druhou stranou. Zdůvodňováno to bylo tím, že agilní jednotlivci na Těšínsku pro českou věc „*jsou příliš zaujatí a sporem místně zatíženi*“. Jednání se vedla mezi Prahou a Varšavou, popřípadě na mírové konferenci v Paříži, ovšem bez jakéhokoli blíže určeného plánu.³¹

Se vznikem Československé republiky se změnil název spolku na Matici osvěty lidové pro Těšínsko, od roku 1923 pak na označení Slezská Matice osvěty lidové pro Těšínsko a Hlučínsko ve Slezské Ostravě.

³¹NK Praha, Dr. Ferd. Pelc, „O Těšínsko“, s 34. a násl.

3. Slezská Matice osvěty lidové ve 20. letech 20. století

3.1 Vztah k ostatním obranným spolkům

Slezská Matice osvěty lidové spolu s Opavskou Maticí byla největším činným a obranným spolkem nacházejícím se v tamní lokalitě. Podobným směrem se ubírající organizací v dané oblasti byla Národní Jednota Slezská, jejíž kořeny se nacházely v Praze a kde rovněž ve 20. letech měla své sídlo. Její pobočky pak byly rozmístěny v okresech v české části Těšínska.

SMOL byla od počátku 20. let členem Svazu národních Jednot a Matic, angažovala se v Masarykově lidovévýchovném ústavu v Praze, v Ústředí osvětových sborů moravsko-slezských v Brně a spolku Národního divadla moravsko-slezského v Ostravě. Někteří jednotlivci z vedení spolku byli zastoupeni ve slezském odboru Národní rady československé v Opavě a rovněž v Kulturní radě pro širší Ostravsko. Kromě toho byly udržovány čilé kontakty i se sokolskými župami na Těšínsku a Hlučínsku stejně jako s ústředím dělnických tělocvičných jednot.³²

Svaz národních Jednot a Matic v sobě sdružoval všechny obranné spolky působící v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Největší organizací byla Ústřední Matice školská s 133.000 zainteresovanými, jež měla celonárodní charakter, tudíž v ní mohli být i členové z oblastních obranných spolků. Po ní následoval jako největší spolek v rámci vymezeného území Českých zemí Národní Jednota Severočeská s 93.000 zúčastněnými, zahrnujících ve své působnosti několik desítek okresů. Poté zde byly obsaženy organizace, jakými byly Národní Jednota pro východní Moravu, Národní Jednota Slezská a Československá Jednota, jejichž členská základna se pohybovala okolo 50.000 osob. Ostatní obdobné Jednoty a Matice čítaly v rozmezí od 10.000 do 40.000 zúčastněných členů. Patřila k nim Matice Opavská,

³² M. Habrmanová, Slezská Matice osvěty lidové v meziválečném období in SISb 1992/2 s. 97. Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1926, Union Slezská Ostrava 1925, s. 133.

Národní Jednota pro jihovýchodní Moravu, Národní Jednota Pošumavská a Slezská Matice osvěty lidové, která v roce 1924 měla 28.000 členů.³³

Tyto organizace do jisté míry navazovaly svou činností na českou obrozeneckou a buditelskou práci 19. století, také většina z nich vznikla v druhé polovině dlouhého 19. století. Rozdíl v jejich práci tkvěl po vzniku Československé republiky pouze v tom, že těžiště jejich úkolů bylo přeneseno na pohraniční oblasti, v kterých to začalo po rozpadu Rakousko-Uherské monarchie kvasit mnohem více než kdykoli před tím. Všechny spolky měly ve svých místních lokalitách podobné úkoly, k jejichž plnění přistupovaly obdobnými strategiemi. Cílem bylo „vyrvat, osvobodit a zpětně začlenit co nejvíce odnárodněných rodin a jednotlivců zpět do lůna české vlasti.“

3.2 Stanovy

Slezská Matice osvěty lidové byla podle § 2 stanov „*spolkem nepolitickým a má za účel chrániti státní zájmy, šířiti osvětu a starati se o vzdělání, mravní zušlechťení a hospodářské i sociální povznesení všeho lidu v oblasti župy mor.-slezské vůbec a na Těšínsku a Hlučínsku zvláště, dále pak zachovávat i veřejnosti přístupnými učiniti památky historické, starožitnosti a národopisné zvláštnosti jmenovaných krajů.*“ K těmto vznešeným účelům Matice rozšířila svou práci o důkladné poznávání „*všech národních, kulturních i hmotných poměrů a použitím všeho, čím bylo by lze přispěti k povznesení národního vědomí, lidové osvěty a sociálního pokroku, jakož i ku zvelebení rolnictví, řemesel, průmyslu a obchodu s náležitým zřetelem k zájmům českého dělnictva.*“³⁴

Obecně pojatý odstavec doplňují následující řádky. Pod pojmem matiční práce se skrývalo vydávání a rozšiřování populárních spisů a časopisů, zřizování mateřských školek, obecných, občanských a středních škol stejně jako odborných kurzů. Pořádání veřejných a

³³ NK Praha, Národní Jednoty a Matice v Československé republice, vlastním nákladem J. Loh, Praha 1925.

³⁴ NA Praha, fond MŠ, karton č. 818, Stanovy Slezské matice osvěty lidové sídlem ve Slezské Ostravě, Union Slezská Ostrava sine anno, bez stránkování, schváleny výnosem MV dne 13. září č. j. 58125/1930/6.

spolkových přednášek a lidovýchovných kurzů, udržování a zakládání veřejných i žákovských knihoven a čítáren, zakládání nových či podporování stávajících muzeí a sbírek, pořádání výstav, zájezdů a exkurzí. Podporování školní mládeže zakládáním a udělováním stipendií a podpor, poskytováním učebních pomůcek a potřeb, pořádání zájezdů za vzděláním, zřizování a subvencování spolků, družstev nebo hospodářských a svépomocných společností s ručením omezeným. Zavádění a provozování různých průmyslových, obchodních, živnostenských a zemědělských odvětví a nabývání práv a koncesí.

Z dalších neméně důležitých činností jmenujme zřizování veřejných peněžních ústavů, péči o sirotky a o zanedbanou mládež, podporování turistiky ve stanoveném obvodu, navazování styků s přilehlými Slovenskými oblastmi³⁵ - zkrátka chráněním a podporováním státních zájmů v nejširším smyslu slova, vůbec pak zřizováním veškerých podniků a prací v ohraničené části Těšínska a Hlučínska tak, jak je to řečeno v § 2 stanov.

3.3 Vnitřní členění, práva a povinnosti spolku

Slezská Matice osvěty lidové se ve 20. letech z několika stovek členů rozrostla na více jak 20 000. Ti se dělili na čestné, zakládající a činné, jimiž se mohly stát fyzické osoby bez rozdílu pohlaví s volným místem bydliště, nebo osoby právnické. Čestné členy jmenovala na návrh ústředního výboru valná hromada spolku. Mohl se jím stát jen ten, kdo získal mimořádné zásluhy v plnění úkolů SMOL.

Ke splnění podmínek k zakládajícímu členství musela fyzická či právnická osoba složit částku nejméně 500 Kč a zároveň musela být přijata ústředním výborem. Tito jednotlivci dostali navíc diplomy zakládajícího členství. Činným členem spolku se mohl stát kdokoli, kdo byl ochoten platit minimální poplatek 2 Kč za rok a byl přijat výborem některého odboru Slezské Matice osvěty lidové. Výše příspěvků u členů zakládajících a činných mohla být regulována směrem dolů nařízeními valné hromady.

Všichni, kteří řádně splnili podmínky k přijetí, mohli podávat návrhy, rokovat a hlasovat ve schůzích odboru, k němuž patřili. Dále měli aktivní i pasivní volební právo ke všem funkcím v rámci spolku, právo zúčastnit se a debatovat na valných hromadách stejně jako používat spolkový odznak.

Vedení organizace bylo rozděleno na předsednictvo, ústřední výbor a valnou hromadu. Předsednictvo Slezské Matice osvěty lidové se skládalo ze starosty, dvou náměstků a jednatelů, pokladníka a vedoucího úředníka. Úkolem předsednictva bylo kromě provádění usnesení ústředního výboru a valné hromady i zařizování běžné agendy, dohlížení na kanceláře, rozhodování o bezodkladných záležitostech s pozdějším zpětným schválením ústředního výboru a posuzování došlých návrhů. Zasedalo pravidelně po 2 týdnech, pokud si to vyžádala situace, mohlo se předsednictvo konat v každém týdnu.

Dalším správním orgánem byl ústřední výbor (zkratka ÚV), který se skládal ze starosty spolku a 23 členů, z nichž muselo být minimálně 6 z Ostravska. Volení byli na funkční dobu 3 let tak, že se vždy v každém roce jedna třetina ÚV obměnila. Jeho základní práce spočívala ve volení ke starostovi do předsednictva spolku ze svých řad aktivní funkcionáře, dále měl ÚV v kompetenci spravování jmění spolku a podávání zpráv o příjmech a výdajích valné hromadě, sestavování rozpočtu pro následující správní rok, podávání zprávy o činnosti spolku za rok, svolávání valné hromady nebo okresních sborů, dohlížení nad prací v jednotlivých odborech, ustanovování učitelských sil a pedagogických správců ve svých vzdělávacích a výchovných institucích stejně jako dosazování spolehlivých lidí na důležitá úřednická místa a další, již ne tak zcela zásadní pravomoci. ÚV se podle § 13 stanov měl sejít na příkaz starosty spolku nebo úřadujícího náměstka nejméně jednou za dva měsíce. Kromě úřednické agendy měl ÚV za úkol rovněž rozhodování o členech a jejich práci ve vztahu ke spolku. Pokud se výbor na něčem usnesl, bylo k tomuto aktu zapotřebí alespoň 13 členů

³⁵ Stanovy Slezské matice osvěty lidové, bez stránkování.

s nadpoloviční většinou členů, kteří hlasovali kladně. Během každého zasedání byl sepsován protokol.

Posledním řídicím orgánem SMOL byla valná hromada. Ta mohla být buď řádná, konaná jednou ročně, nebo mimořádná, jež mohla proběhnout na žádost ústředního výboru nebo pokud se k tomuto činu odhodlala minimálně polovina okresních výborů. V obou případech se tak dělalo s odůvodněním, kvůli kterému se tento shon děl. ÚV měl poté na přípravu kolem mimořádné valné hromady 4 týdny od data, kdy byla žádost ohledně této věci jemu podána. Této akce se mohl zúčastnit každý člen Slezské Matice osvěty lidové, pokud splňoval podmínky o zaplacení členského příspěvku a mohl se prokázat příslušnou legitimací a dále byl přítomen buď v nějakém odboru, takových byla většina, nebo byl členem ÚV či revizorem účtů (práce těchto zvláštních členů SMOL sestávala z kontroly pokladny a účtů, ty musely být nejméně dvakrát za rok přezkoumány, zprávu o výsledku podávali ústřednímu výboru a valné hromadě).

Obecně k účasti na valné hromadě platilo pravidlo, že každý odbor vyslal po dvou zástupcích. Měl-li ovšem místní odbor více jak 20 členů, mohl za každých 20 následujících navýšit ke dvěma základním zástupcům daného obecního odboru dalšího člena. Zastoupení členů ve dvou nebo více odborech se vylučovalo. Ostatní zúčastnění měli přímé hlasovací právo.

Ke kompetencím valné hromady, jíž předsedal starosta spolku, náleželo posouzení zpráv ÚV a revizorů, potvrzování celoročních účtů, usnášení se o výši zápisného a příspěvků, rozhodování o všech návrzích ÚV, okresních sborů a odborů, volení starosty, 24 členů ÚV a 4 až 6 revizorů. Stejně jako v případě ÚV i valná hromada mohla hlasovat o všeobecných věcech, týkajících se celého spolku. Mezi ně kromě jiných patřilo ještě řešení stížností a rozpuštění SMOL. Ke kladnému usnesení bylo zapotřebí k hlasování 50 oprávněných členů, z nichž nadpoloviční většina musela být pro návrh. Pro měnění stanov musely hlasovat dvě třetiny z přítomných kladně. Pokud by se stalo, že by Slezská Matice osvěty lidové měla

méně jak 20 členů, měla zaniknout. Její majetek by byl odkázán Ústřední Matici školské v Praze pod podmínkou, že by byl použit pro národní účely na Těšínsku a Hlučínsku.

Kromě vedení spolku, které bylo samotnou špičkou ledovce, spočívala většina veškeré drobné práce v okresních sborech a odborech. Odbor v jakékoli obci v dané územní oblasti mohl být místní, v němž mohla být zastoupena obě pohlaví a který mohl mít i své speciální označení. Dále mohly být členěny na mužské, ženské a odbory mládeže. Ke vzniku bylo zapotřebí, aby se v některém místě přihlásilo nejméně 10 členů, stejně se mohl odbor objevit i v lokalitě s více obcemi, které dohromady vytvořily zázemí. V mládežnických odborech mohly figurovat pouze osoby starší 14 let, které měly zároveň ukončenou školní docházku. Pokud se stalo, že z činných členů nebyl někdo zařazen k žádné obci, spadal automaticky pod mužský nebo ženský odbor ve Slezské Ostravě.

Úkolem každého odboru bylo „vyvíjeti a podporovati snahy Slezské Matice osvěty lidové stanovami vyměřené, zejména podporovati ústřední výbor u zřizování, spravování a podporování ústavů Slezskou Maticí v obvodu jeho zřízených. Odbory mládeže zejména pracovati mají k tomu, aby v mládeži pěstováno bylo národní vědomí a rozšiřovány vědomosti a vzdělání ve škole nedosažené, jakož i ušlechtilým sportem neb zábavou všeho druhu utužováno zdraví tělesné a svěžest duševní.“³⁶

V každé nově vzniklé organizaci na nejnižší úrovni, jež měla do 50 osob byl volen na funkční dobu jednoho roku výbor, skládající se z 5 členů a 2 náhradníků. Další kvantitativní možnosti volby ukazuje tabulka č. 3.

celkový počet členů	50 – 100	100 – 200	200 – 300
osoby ve výboru	7	9	11
náhradníci	3	4	5

Tabulka č. 3

³⁶ Stanovy Slezské matice osvěty lidové, bez stránkování.

Pokud měl odbor více jak 300 aktivních členů, byli do výboru voleni za každých 200 následujících osob 2 zástupci a 1 náhradník. Toto bylo možno podle pravidel zopakovat pouze jednou, pokud by se k tomu připočetla jednotlivá předcházející políčka s růstem členů odboru v tabulce. V jednom výboru místního odboru mohlo maximálně působit 13 zástupců a 7 náhradníků. Parametry pro správné zastupování byly tedy stanoveny na maximální počet 500 členů v jedné lokalitě.

Ti, kteří byli zvoleni do místního výboru, si mezi sebou stanovili funkce dvou kontrolorů účtů, dále byl volen předseda, místopředseda, jednatel (jestliže to bylo pro odbor potřebné, mohl být zvolen navíc ještě druhý jednatel) a pokladník. Pokud měl výbor dostatek lidí, do dalších míst mohl být dosazen zapisovatel, knihovník či jiní pro výbor potřební činovníci. Náhradník měl právo se zúčastnit schůzí výboru, při nichž mohl uplatnit svůj poradní hlas, jeho hlavní činnost spočívala v tom, že pokud se nedostavil na schůzi výboru určitý člen, mohl za něj náhradník jednat a hlasovat. Místní výbor se scházel jednou za měsíc a fungoval na stejné bázi jako ústřední výbor, měl ale menší kompetence svazující ho s katastrem obce. Odbor mohl být zrušen usnesením za přítomnosti minimálně dvou třetin tamního členstva, z nichž by kladně hlasovaly tři čtvrtiny. Zaniknout mohl tehdy, pokud bylo v lokalitě aktivních méně jak 10 členů spolku, majetek místního odboru by připadl Slezské Matici osvěty lidové.

Většími správními jednotkami podléhajícími ústřednímu výboru ve Slezské Ostravě byly okresní sbory. Jejich počet a zeměpisné hranice stanovovala právě tato instance s přihlédnutím k místním politickým a etnografickým podmínkám. Práci v každém obvodu obstarával okresní sbor skládající se z jednoho člena a náhradníka z každého matečnického odboru. Dále zde byly zastoupeny po jednom matečnickém důvěrníku obce, ve kterých dosud místní odbor nevznikl. Vedoucím činitelem byl okresní jednatel, jenž byl jmenovaný ústředním výborem a který byl s jinými předsedy okresních sborů poradní složkou ústřednímu výboru. Skupina pracovníků byla volena stejně jako v případě místního odboru na jeden rok.

Mezi kompetence sboru patřilo získávání přesných a spolehlivých informací o národních, kulturních a sociálních poměrech v daném obvodu, starání se o zakládání nových odborů v obcích, kde dosud žádné nebyly, spolu s tím dohlížet, aby byla vyvíjena činnost v místech působnosti správným směrem a navíc bedlivě pozorovat hospodaření dosavadních odborů spojené s pokladnami, knihovnami, čítárnami, spolkovými jevišti, kinematografy a dalšími oblastmi působení SMOL.

Na financování a udržování spolku a všech jeho částí bylo často potřeba nemalých částek především v oblasti školství na výstavby nových školních budov. Peníze byly získávány příspěvky členů, dobrovolnými dary a odkazy, všennárodními sbírkami, výnosem ze spolkových podniků, ze spolkového jmění a subvencemi. Z členských příspěvků a darů odváděl pokladník nejméně jednou za čtvrt roku polovinu peněz ústřednímu výboru SMOL.³⁷

3.4 Hlavní představitelé a honorace Slezské Matice osvěty lidové

Pokud by se mělo hovořit o konkrétních jménech ústředního výboru Slezské Matice osvěty lidové k 20. letům, která se za desetiletí pouze v různých funkcích v rámci spolku obměnila, starostou byl opakovaně volený (1919 – 1932) notář a prezident zemské správní komise pro Slezsko ve Slezské Ostravě, Dr. Ferdinand Pelc. Dvěma náměstkami starosty byli Petr Pavlán, ředitel okresní nemocenské pokladny ve Sl. Ostravě a Jan Sedlařík, majitel velkostatku ve Vratimově. Funkce dvou jednatelů zastávali Alois Holeš, knihvedoucí ředitelství kamenouhelných dolů Orlová-Lazy v Doubravě a Adolf Melichar, pokladník Báňské a hutní společnosti ve Sl. Ostravě. Pokladníkem spolku byl František Klimánek, hlavní pokladník města Slezské Ostravy, mezi předsednictvo ještě patřil František Onderka, ředitel ústřední kanceláře Slezské Matice osvěty lidové a zároveň starosta města Slezské Ostravy. Mnozí z nich byli často i okresními jednateli v rámci okresních sborů.

³⁷ Stanovy Slezské matice osvěty, bez stránkování. O. Šrajeroval, Slezská Matice osvěty lidové v období prvej Československej republiky in České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Slezský ústav Slezského zemského muzea, Olomouc 2003, s. 153-156.

Ostatní členové ústředního výboru pocházeli ze tří většinově českou společností zastoupených sociálních tříd tamního kraje. Jednalo se hlavně o nižší úřednickou vrstvu, dělníky a zemědělce. Kromě jednoho advokáta (Dr. K. Říha), zde působili ředitelé a správci obecných, měšťanských a středních škol (B. Štětina, J. Jařabáč, Fr. Pilař, Konst. Petřík, J. Stadther a Prav. Machara), učitelé (J. Zahradník a K. Smyczek), okresní školní inspektoři a vládní komisaři (A. Klvaňa, A. Krůta a A. Novák). Z dalších vedoucích členů mohou být jmenováni J. Kačmařík, strojník a předseda revírního výboru hornických organizací v ostravsko-karvinské oblasti, F. Zelený, ředitel městské elektrárny ve Sl. Ostravě, Dr. O. Král, lékař v Radvanicích, Boh. Klac, ředitel městských úřadů v Českém Těšíně, R. Holomek, přednosta železniční stanice v Petrovicích u Bohumína, Fr. Bajger, báňský úředník v Prostřední Suché, J. Sněhota, rolník v Bolaticích na Hlučínsku, Jar. Čížek, lesní správce ve Starém Městě u Frýštátu a J. Smířák, technický úředník v Michálkovicích. Revizory spolku byli R. Huvar, ředitel občanských škol ve Sl. Ostravě, J. Richtarský, ředitel berního úřadu tamtéž, B. Kučera, knihvedoucí kamenouhelných dolů v Orlové a jediná žena účinkující v ústředním výboru, V. Kročková, manželka člena zemské správní komise pro Slezsko v Hrušově.

Pro představu, kdo se mohl stát čestným členem zvoleným na valné hromadě ku příkladu té ze 7. září 1924 v Novém Bohumíně, byl B. Šimeček, prezident krajského soudu a zakladatel SMOL, V. Hrubý, bývalý říšský a zemský poslanec a zakladatel SMOL a Dr. F. Pelc - všichni společně za „*vynikající zásluhy o činnost matiční a o zdar české věci ve Slezsku*.“ Vedle čestného členství se udílely rovněž diplomy čestného uznání SMOL lidem, kteří se nejvíce zasloužili o podporu národního školství na Těšínsku, většinou se týkalo vyšších úředníků ministerstva školství a národní osvěty a místních patriotů.³⁸

³⁸NA Praha, fond MŠ, kart. 818, Fr. Onderka, Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1925, Slezská Ostrava 1926.

3.5 Možnosti získávání financí

Zakládajících členů bylo k roku 1925 již více jak 700. Nejsilnější vlna proběhla v prvních poválečných letech, kdy za rok 1918 bylo registrováno 219 zakládajících členů, za rok 1919 k nim přibyla necelá stovka a po dalším roce bylo celkem od vzniku Československa napočítáno 413 členů. V těchto letech byla nejčastějším obnosem částka kolem 250 Kč, tedy polovina požadovaných peněz k získání statutu zakládajícího člena. Bohužel, nejsme schopni stanovit, jestli byla finanční hranice pro tato léta snížena pod požadovaných 500 Kč z důvodu poválečné drahoty a pragmatického pohledu vedení spolku, který byl v té době vděčný za každý příšlý peníz od více lidí, než z celé požadované částky na úkor menšího počtu zakládajících členů, kteří mohli tolika penězi v danou chvíli disponovat. Jiným vysvětlením se nabízí, že zbytek peněz do minimální částky 500 Kč mohl být závazně doplacen později.

V následujících letech se stav již vyrovnal a výjimky, kterých byla v začátcích většina, zcela vymizely. Naopak se začali objevovat pro spolek štedří dárci, jakými byla třeba skupina pěti zakládajících členů, z nichž byli čtyři továrníci z Frenštátu pod Radhoštěm a jedna žena z Klimkovic, kteří SMOL roku 1923 věnovali pozemek na stavbu české menšinové školy v Hradišti u Českého Těšína o výměře necelých 4.200 m², jehož cena se pohybovala okolo 8 400 Kč. Rovněž se stále více objevovali „sponzoři“, kteří byli ochotni dát i více jak tisíc korun. Za rok 1924 jmenujme úřad starosty města Orlové (2.600 Kč), Studující učitelského úřadu v roce 1923-24 v Olomouci (2.060 Kč), Bratři Špačkové, stavitelé ve Slezské Ostravě (2.000 a 1.000 Kč). Nejvíce takto darovaných peněz docházelo ze Slezska, z různých hospodářských, průmyslových, správních a školských institucí, spolků a organizací. Mezi nimi občas probleskla města a obce z Čech a Moravy a nejvzácněji se objevovaly dary od krajanských organizací a spolků ze vzdálených zemí, jakými byly především Spojené státy americké. V roce 1924 přišlo 1.000 Kč z pobočky Plzeňského pivovaru z Chicaga, stejný

obnos poslal i český pohlednicový klub „Svornost“ rovněž z Chicaga, který tento finanční úkon opakoval na konto Matice i o rok později.³⁹

K činnostem aktivních členů, kteří se rovněž snažili v místech svého působení sesbírat co nejvíce finančních prostředků pro svůj odbor a spolek, patřilo pořádání pravidelných vesnických zábav a plesů, jak se to stalo „*při Sylvestrovské zábavě u p. Haase, hostinského v Mor. Ostravě vybráno bylo p. Vítězslavem Foldynou Kč 120,-- ve prospěch Matice osvěty lidové pro Těšínsko.*“⁴⁰ Dále při organizování divadelních představení a rovněž se v celém meziválečném období stávalo, že se podařilo ve zdejší oblasti vybrat několik desítek korun během svatebních veselí.

„*Při svatbě slečny Mařenky B u č k o v é s panem Karlem B e n š e m, učitelem v Byslavicích provedena sbírka ve prospěch Matice Osvěty lidové; odvedeno bylo Kč 110,--.*“⁴¹

Největší část příjmů, kromě v pokladní knize nadepsané kolonky pohledávky, tvořily subvence různých ministerstev, především školství a národní osvěty (zkráceně MŠaNO) nebo ministerstva sociální péče (zkratka MSP), bez nichž by se SMOL jen těžko v dané oblasti potýkala. O takový druh podpory si musel spolek často říkat sám prosebnými dopisy, neustále posílat pozdravné pohlednice na rozhodující místa, aby se na tuto Matici mezi ostatními nezapomnělo. K těmto účelům sloužilo i vydávání brožurek se zprávami, v nichž bylo zveřejněno co SMOL za získané peníze za minulý rok podnikla nebo byly psány účelové zprávy určené přímo MŠaNO s finančním bilancováním spolu se žádostí o podporu na další rok. Pro rok 1923 se zachoval dopis, ve kterém MŠaNO podpořilo finančně Slezskou Matici osvěty lidové 630.000 Kč určenými pro osvětovou a lidovýmičinnou činnost, ovšem za předpokladu, že Matice podá ministerstvu školství přesnou zprávu, do jakých konkrétních

³⁹ Činnost SMOL za rok 1925, s. 112. Fr. Onderka, Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1925, Slezská Ostrava 1926, sine anno, s. 17.

⁴⁰ ZA Opava, fond SMOL, kart. 47, inv. č. 294, č. j. 33/21.

⁴¹ ZA Opava, fond SMOL, kart. 47, inv. č. 294, 25. 8. 1920.

projektů peníze půjdou.⁴² Daleko menšími finančními transakcemi ve prospěch SMOL operovalo ministerstvo sociální péče, většinou šlo řádově o tisíce a desetitisíce korun určených především k podpoře mateřských školek v tamní oblasti, ovšem stěžejní bod MSP spočíval v hmotné podpoře tamního obyvatelstva.

3.5.1 Finanční podpora školství na Těšínsku

V letech 1919-1920 dala Slezská Matice pouze na školství obnos čítající bezmála 520.000 Kč, z čehož převládající suma patřila k roku 1920. Souhrnně SMOL za toto dvouletí utratila skoro 2.760.000 Kč, z nichž se za rok 1920 vydání blížila ke 2.100.000 Kč, tedy vše, co SMOL v příjmech nasbírala. Podpora na rok 1919 nebyla žádná, v tomto roce se utratilo na chod spolkem vydržovaných institucí 670.000 Kč. Rok 1920 byl pro tuto organizaci zlomovým, v subvencích dostala necelých 400.000 a utratila třikrát více peněz než za předešlý rok.⁴³

V roce 1924 SMOL vydala celkově ve prospěch českého školství v 118 obcích na Těšínsku a 14 obcích na Hlučínsku okolo 950.000 Kč. Z toho největší obnos padl na platy učitelů, údržbu a výstavbu nových mateřských školek, dohromady více jak 385.000 Kč. Na lidovou výchovu, k níž se řadí vybavování a udržování lidových a žákovských knihoven a čítáren, pořizování divadelních a loutkových pódíí a rekvizit, stejně jako na lidovými kurzy, přednášky, pojízdné kino, kamenná kina a na mnohé další aktivity, celkem 290.000 Kč. Na třetím místě se v tomto roce drželo obecné školství, přes 107.000 Kč. Ještě v té době byla navíc nucena Matice podporovat průmyslové školy v Karvinné, reálné gymnázium (to v tomto roce přešlo do vlastnictví státu) a rodinné školy v Českém Těšíně.⁴⁴ O rok později padlo ve prospěch školství na Těšínsku zhruba 660.000 Kč, výdaje Matice za tento rok činily

⁴² ZA Opava, fond SMOL, kart. 28, inv. č. 197, Podpora kulturním spolkům, vydržujícím školy a výchovné ústavy, 14. 12. 23, č. j. 11341/23

⁴³ ZA Opava, fond SMOL, inv. č. 4, Činnost Matice osvěty lidové pro Těšínsko za správní rok 1919-1920, Mor. Ostrava sine anno, s. 14 – 15.

⁴⁴ ZA Opava, fond SMOL, kart. 29, inv. č. 204, Žádost o udělení subvence 11. 7. 1925, př. 10 661/25.

dvojnásobek z roku 1920, tedy více jak 4.280.000 Kč.⁴⁵ Pro SMOL po finanční stránce dobře se vyvíjející situace trvala až do přelomu 20. a 30. let, do roku 1930 se finanční obrat pohyboval v horizontu 4 miliónů korun, s nástupem celosvětové hospodářské krize se finanční bilance ztenčila na pouhý milión a v následujících letech to nevypadalo slibněji. V té době pouze stát, především MŠaNO, podporovalo Matici uměřenou částkou několika set tisíc korun.⁴⁶

Kromě subvencí se konaly ve 20. letech i celonárodní sbírky stanovené na 1. ledna každého následujícího roku, pod heslem: „*První den v roce Těšínsku*“ na podporu SMOL. V roce 1921 byla provedena první takto zaměřená akce, na jejímž konci se ukázalo, že se povedlo vybrat bezmála čtvrt miliónu korun. Pro další Novoroční sbírku se SMOL pečlivě připravovala, ale rozhodnutí Československé národní rady v neprospěch akce a následující průtahy a dohady, kolik procent ze sbírky by mělo připadnout SMOL a kolik ostatním obranným Jednotám a Maticím, nacházejících se na území Slezska, další podobné akce zhatily. Tehdy se vybralo pouhých 40.000 Kč.⁴⁷

3.5.2 Hmotná podpora školám, žákům a studentům na Těšínsku

Vedle různých finančních podpor a darů, existovala také, na celonárodní bázi založená (ovšem spoléhající se výhradně na oblast Čech a Moravy), hmotná podpora, soustřeďující se výhradně na mateřské školky a obecné nebo měšťanské školy. Největší takto zaměřenou akcí každým rokem byla Vánoční nadílka. Každá mateřská školka vydržovaná SMOL (bylo jich několik desítek) pravidelně dostávala okolo poloviny prosince v počtu několika kusů nové nebo již hrané hračky, kterými se obnovoval její hrací park. Mezi hračkami se velice často

⁴⁵ NA Praha, fond MŠ, kart. 818, Fr. Onderka, Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1925, Slezská Ostrava 1926, s. 106 a násl.

⁴⁶ O. Šrajerová, Slezská Matice osvěty lidové v období prvej Československej republiky in České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Slezský ústav Slezského zemského muzea, Tilia Olomouc 2003, s. 158.

⁴⁷ ZA Opava, fond SMOL, kart. 47, inv. č. 294, K úpravě novoroční sbírky pro Matici Lidové osvěty na Těšínsku, 21. 6. 1922, in: Čas, roč. XXXII., č. 142, s. 5.

objevovaly předměty zvířat, hudebních nástrojů, miniaturních vybavení do domácnosti a různé stavebnice.⁴⁸

Do škol na Těšínsku a Hlučínsku byly nejvíce posílány školní pomůcky pro žactvo, skládající se převážně ze sešitů, psacích potřeb – per a tužek, zpěvníky Slezských písní a kalendáře SMOL. Například v březnu roku 1924 se rozdalo nemajetným žákům na obecných školách 2.760 sešitů, 79 krabic per a 166 tuctů tužek.⁴⁹ Do vzdělávacích institucí ve Slezsku proudily ze západu republiky do žákovských knihoven knihy z větší části od českých autorů, jakými byli Tyl, Leger, Arbes, Holeček a další, kteří mimo jiné soustřeďovali své psaní i pro tuto věkovou skupinu obyvatelstva. Rovněž sem putovaly i zachovalé poválečné učebnice (čítanky, učebnice českého jazyka, matematiky a dalších předmětů pro obecné školy) ponejvíce z Prahy a okolí, kde se v té době dostávala do škol již další nová vydání.

Nezanedbatelnou práci vykonala Slezská Matice osvěty lidové spolu s charitativní organizací nesoucí název České srdce pro Slezsko i ve spolupráci s MSP a Červeným křížem hlavně v ošacovacích akcích pro nuzné děti na Těšínsku a Hlučínsku, rovněž účelově zaměřených na dobu kolem Vánoc. Během jednoho z mnoha takových podniků SMOL rozdala oblečení v hodnotě 15.875 Kč do 11 obcí a měst vesměs v česko-těšínském okrese, největší položkou byl nákup nových kabátků, z nichž jeden stál 200 Kč.⁵⁰ Kromě toho apeloval spolek prostřednictvím novin na pomoc celého národa. „... *A pomoci dětem se musí! Na polských a německých školách v ohroženém území Těšínska konají se rozsáhlé přípravy pro vánoční nadílku pro děti těchto škol. ... Slezská Matice osvěty lidové na Těšínsku a též i na Hlučínsku nemá tolik prostředků, aby všechny chudé děti českých škol ošatila. ... Veřejnost česká se vyzývá, aby bratrům na Těšínsku pomohla nyní zasláním darů, šatstva, obuvi, prádla a hraček pro vánoční nadílku chudých dětí na českých menšinových školách.*“⁵¹

⁴⁸ ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 336, Vánoční nadílky.

⁴⁹ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40, inv. č. 239, Materiální zabezpečení obecných škol, zpráva 12. 3. 1924.

⁵⁰ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40, inv. č. 239, Materiální zabezpečení obecných škol, bez datování.

⁵¹ ZA Opava, fond SMOL, kart. 47, inv. č. 294, 22. 11. 1921, zpráva Krajským Listům.

Sbírky oděvů a jiných předmětů pro děti ve Slezsku byly ponejvíce konány zaopatřenými a tedy ničím nestrádajícími dětmi v Praze a po celých Čechách. Za všechno hovoří dopis žákyň 5. třídy obecné dívčí školy na Smíchově – Santošce, které poslaly obnošené šatstvo do státní menšinové školy v Hradišti v Jablunkovském obvodě. „*Milé sestřičky! Blíží se Vánoce a s nimi nejkrásnější večer v celém roce, Štědrý večer. Jak krásně zní to slovo nám všem, ať bohatým neb chudým! Co přání a tužeb ozve se v srdci každého z nás. Nám mnohým se přání zajisté vyplní. Však vzpomínka na Vaše strádání kterým trpíte velmi a to proto že milujete naši drahou republiku, nám kalí radost. Tu se nám naskytla vhodná příležitost splnit heslo červeného kříže.*

Slečna učitelka nás požádala, abychom přispěly trpícím dětem těšínským. S chutí jsme se chopily díla s vědomím, že vykonáme dobrý skutek. Zasíláme Vám dárky, které jsme mezi sebou sebraly. Je to ovšem skrovný příspěvek, ale dáváme jej ze sesterské lásky.

Doufáme, že toto přijmete s takovou radostí, s jakou my to posíláme.“⁵²

Během první poloviny 20. let, měla SMOL v hmotném podporování nemajetných dětí velmi těžké postavení. Kromě vyvíjených zásobovacích akcí a vánočních nadílek se v souvislosti s hospodářskou krizí roku 1922 silně rozmohla nezaměstnanost v ostravsko-karvinském uhelném regionu a spolek byl nucen podniknout další opatření pro udržení pauperizace v únosných hranicích. Nejchudší a nejnuznější byly děti propuštěných dělníků, těm se snažila SMOL pomoci dlouhodobě nejvíce.⁵³

Pro nadané ale chudé a nemajetné žáky středních škol disponovala organizace ve 20. letech i několika stipendijními fondy. Nejstarším byl fond Karla Žídka, vznikl již před 1. světovou válkou jako upomínka na slezského vlastence a faráře z Borové. Peníze se z tohoto fondu začaly udělovat až roku 1928 z důvodu navýšení částky na 10.000 Kč. Obdobně na tom byl i Rakův fond. Roku 1924 ovšem vznikl fond Věnceslava Hrubého k 25. výročí od

⁵² ZA Opava, fond SMOL, kart. 47, inv. č. 294, 21. 12. 1921.

založení spolku se základním kapitálem 50.000 Kč, tedy dostatečnou sumou na to, aby se každoročně mohla vyplatit 10 - 15 nadaným, leč nemajetným studentům částka v rozmezí 100 – 250 Kč.⁵⁴

Bez těchto organizovaných akcí a podpor, jejichž impulsy vycházely především z vnímavého prostředí SMOL, by se zdejší situace jistě daleko více radikalizovala a to nejen po sociální stránce, jakou mohl představovat vznik aktivního odporu vůči pasivní politice domovského státu na zdejším území, ale i možném s tímto procesem spojeném a tedy na širší základně postaveném, odnárodňovacím hnutí.

⁵³ O. Šrajerová, Slezská Matice osvěty lidové v období prvej Československej republiky in České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Slezský ústav Slezského zemského muzea, Tilia Olomouc 2003, s. 165.

⁵⁴ ZA Opava, kart. 55, inv. č. 329, 330, M. Habrmanová, Slezská matice osvěty lidové 1918 – 1938. Organizační vývoj a činnost, s. 67.

4. Lidovýchovná činnost Slezské Matice osvěty lidové

4.1 Přehled

Vedle podpory českého menšinového školství měla za úkol Slezská Matice osvěty lidové další osvětové činnosti a vzdělávací akce zaměřené k pozvednutí národní myšlenky ve zdejších krajích. Především se jednalo o vznik a podporu knihoven, které byly zpočátku zakládány různými osvětovými spolky. Vedle SMOL a Matice Opavské, podporovala vznik knihoven Národní Jednota Slezská a další akademické, hospodářské a mnohé jiné organizace.

Roku 1919 bylo na Těšínsku na 54 knihoven ve 40 obcích, čítajících souhrnně na 12.000 knih, které ovšem nebyly půjčovány široké veřejnosti, ale pouze řádným spolkovým členům.⁵⁵ V polovině 20. let se v oblasti působnosti SMOL nalézalo už 104 knihoven, z nichž mnohé byly v roce 1920 a v následujících letech předány do místní samosprávy. V roce 1925 disponovaly veřejné matiční knihovny 54.095 svazky s více než 10.000 zaregistrovanými čtenáři, kteří dohromady přečetli zhruba 253.000 knih. Tedy v průměru 25 svazků za rok na jednoho čtenáře schopného číst v českém jazyce.⁵⁶ Tento několikanásobný nárůst byl způsoben kvalitními podpůrnými akcemi SMOL. Spolek nakoupil a poté rozdál do knihoven okolo 550 knih za více jak 10.000 Kč ročně.

Významnou roli hrál i strategický plán spolku k získávání nových českých čtenářů. Spočíval v tom, že spolu s výstavbou nových škol v prvních poválečných letech SMOL pamatovala na žákovské knihovny a vsadila na budoucí žactvo. Přes studující drobotinu se české knihy dostaly i do rukou dospělých, a tak byla připravována půda pro vznik veřejné obecní knihovny v tamní lokalitě. Spolu s knihovnami existovala celá řada veřejných čítáren. SMOL pravidelně předplácela časopisy a noviny hlavně ohroženým matičním odborům.⁵⁷

⁵⁵ ZA Opava, fond SMOL, inv. č. 4, Činnost Matice Osvěty lidové pro Těšínsko za správní rok 1919-20. Moravská Ostrava, sine anno, s. 9.

⁵⁶ NA Praha, fond MŠ, kart. 818, Fr. Onderka, Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1925, Slezská Ostrava 1926, s. 50.

⁵⁷ ZA Opava, fond SMOL, inv. č. 4, Činnost Matice Osvěty lidové pro Těšínsko za správní rok 1919-20. Moravská Ostrava, sine anno, s. 10.

Mezi další osvětové akce patřila po dlouhá léta SMOL podporovaná přednášková činnost, která byla zvláště oblíbená spolu se „světelnými obrazy“ – diapositivy. Jen v česko-těšínském okrese se v roce 1925 konalo 189 osvětových přednášek, nejvíce se jich uskutečnilo v Jablunkově 25, Hnojníku 13, Dolních Bludovicích 11 a v Písku a Dolních Tošanovicích po 10. Rok 1927 byl pro tento okres po přednáškové činnosti obdobný, celkem jich bylo vykonáno 186, souhrnně se v tomto roce na Těšínsku a Hlučínsku konalo 516 osvětově zaměřených přednáškových akcí. Ty bývávaly zpravidla přednášeny učiteli působícími na českých školách, kteří byli zároveň i členy místních matičních odborů. Přednášky jako takové se týkaly ponejvíce osvětové činnosti v oblasti hygieny a zdravotnictví. Například na Hřčavě se uskutečnily dvě přednášky. První se týkala alkoholu a následků s ním spojených, ve druhé se hovořilo o působení kouření na lidské zdraví a o tuberkulóze.⁵⁸

Kromě učitelských kruhů se ujímali slova i členové z vedení spolku při oslavných a významných dnech mladé republiky. Za všechny připomeňme alespoň narozeniny T. G. Masaryka, spadající na 7. března a 28. říjen. Tehdy byly v celé tamní oblasti (obdobně jako v celém Československu) konány učené projevy k významu osoby prvního prezidenta stejně jako vzpomínány události, týkající se zrození nového státu. Kromě nich se tématicky nejvíce hovořilo k historickým výročím národa z vybraných kapitol českých dějin. K letům 1919-1920, byly aktuální tématy Bitva na Bílé hoře a J. A. Komenský. Do všech těchto projevů se často vloudilo i pár vět o úloze SMOL a o její nezáviděníhodné situaci. Veřejné proslovy nikdy nechyběly při pokládání základního kamene budovy menšinové školy stejně jako při jejím slavnostním otevření. Podobně tomu bylo při mnoha kulatých výročích zdejších Matičních odborů, přednášky tohoto typu byly obsahově zaměřeny výhradně k práci místního odboru SMOL a posléze ke spolku jako takovému s připomínkou jeho hlavních úloh v kraji.⁵⁹

⁵⁸ NA Praha, fond MŠ, kart. 818, Fr. Onderka, Fr. Onderka, Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1925, Slezská Ostrava 1926, s. 69.

⁵⁹ NA Praha, fond MŠ, kart. 818, Fr. Onderka, Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1925, Slezská Ostrava 1926, s. 30 a násl.

K oblíbeným činnostem volného času obyvatelstva na Těšínsku i Hlučínsku patřily lidovýchovné kurzy, které měly za úkol podpořit tamní lid v odborném i praktickém vzdělávání. Nejčastějšími a rovněž nejvíce frekventovanými byly kurzy určené pro něžné pohlaví, skládající se převážně z šití šatů, kreslení stříhů, vyšívání, vaření a různých dalších domácích nauk. Probíhaly v mnoha obcích a městech zdejší oblasti i několikrát v roce za sebou, podmínkou byl dostatečný počet uchazečů. Vedle nich existovaly i jazykové kroužky, především určené pro doučení se českého jazyka. Osazenstvo kurzů bylo smíšené a kvantitativně byla situace podobná jako v kurzech pro domácí práce, tedy jeden jazykový kurz průměrně navštěvovalo 25 osob.⁶⁰

SMOL dbala o to, aby byl probuzen zájem o divadlo už u těch nejmenších, a tak ze své vlastní režie nakoupila postupně do poloviny 20. let osm Alšových loutkových divadel, všechna byla v rukou zkušených matičních loutkářů (převážně učitelů). Loutková divadla musela neustále cirkulovat, aby bylo dosaženo požadovaného lidovýchovného efektu. Polovina z celkového počtu byla nasazena v obcích na Těšínsku a druhá čtveřice divadélek na Hlučínsku.

S ochotnickými divadly to bylo, z hlediska počtu lepší. Před vznikem samostatného státu mnozí obyvatelé nikdy žádnou divadelní hru neviděli stejně jako žádnou z reprezentativních divadelních budov. Obdobně jako v jiných odvětvích volného času i zde zaujímala významné místo SMOL již od plebiscitní doby, kdy se tento druh činnosti ukázal jako jediná možná cesta k proniknutí do obcí s polskou většinou.

Spolu se zakládáním obecních matičních odborů (k roku 1925 jich bylo 136, čímž se číslo blížilo k hranici nasycenosti v kraji) se z jejich členů rekrutovali ochotničtí herci, rovněž mnohdy vedeni místním učitelem. Ti si s postupem času zajistili hustou činoherní síť, skládající se z více než 80 jevišť. Tam, kde nebylo o toto postaráno Slezskou Maticí osvěty lidové, byly hrány hry jiným vlasteneckým spolkem. V té době existovalo pouze minimum

⁶⁰ NA Praha, fond MŠ, kart. 818, Fr. Onderka, Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a

vesnic, většinou malých a chudých, roztroušených v horské oblasti především v Jablunkovském obvodu, které si nemohly tuto společenskou zábavu dovolit, ačkoli ji SMOL finančně dotovala peněžitými dary nebo poskytováním bezúročných půjček obcím v několika tisícových částkách na zakoupení divadelního jeviště. Takto zaměřená podpora se vyskytovala ponejvíce tam, kde se to spolku vyplatilo a nově vzniklé ochotnické divadlo rozvíjelo pěstování českého jazyka v kraji, čímž pomáhalo zastavit polské prorůstání v oblasti.⁶¹

Ke školám se vázaly besídky pro mládež. Ty měly za úkol udržovat přátelský poměr mezi rodiči a školou, již potomci navštěvovali. K dalším kulturním akcím patřily koncerty a akademie, zábavy, večírky a plesy organizované matičními odbory, v jejichž realizaci dával o sobě spolek znát svému okolí. „Světelná divadla“ - kina byla další novou atrakcí, která byla v té době více než dnes používána jako výchovný prostředek a šířitel zpráv.⁶² Krátké dokumenty týkající se Československé republiky a dění v ní byly úvodem před spuštěním celovečerního filmu. Například v upoutávce k italskému filmu Messalina Třineckého kina American, která lákala k návštěvě obrovským komparesem čítajícím přes 100.000 účinkujících a s představitelkou hlavní ženské role, v té době nejkrásnější ženou Itálie, jménem Rina di Lignora, byl přidán dodatečný program nesoucí název Velká důlní katastrofa na Jámě Gabriel v Karvinné.⁶³

Nezanedbatelnou osvětovou úlohu hrál i matiční kalendář, především svým charakterem knihy, jež byla psána českým jazykem. Dalšími velkými úkoly, spočívajících na bedrech SMOL, byla národohospodářská práce a sociální péče.

Hlučínsku za rok 1925, Slezská Ostrava 1926, s. 30 a násl.

⁶¹ NA Praha, fond MŠ, kart. 818, Fr. Onderka, Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1925, Slezská Ostrava 1926, s. 72.

⁶² NA Praha, fond MŠ, kart. 818, Fr. Onderka, Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1925, Slezská Ostrava 1926, s. 78.

⁶³ ZA Opava, fond SMOL, kart. 57, inv. č. 352, návrhy plakátů pro American kino na den 26. a 27. 4. 1924.

4.2 Z vybraných činností spolku

4.2.1 Řezbářské kurzy v Jablunkově a v jeho okolí

Kurz dřevařských prací v Jablunkově v Česko-Těšínském okrese, ale snad i v Těšínském Slezsku byl svého druhu jediný, jenž byl určen bezvýhradně pouze pro mužskou část obyvatelstva. SMOL se snažila upevnit své pozice na Těšínsku i v samotném okrese Český Těšín všemi dostupnými cestami. Jednou z nich byly i několikaměsíční vzdělávací kurzy pro tamní obyvatelstvo.

V Jablunkovském údolí bylo v mnoha vesnicích a samotách poměrně velké procento lidí, kteří svou skromnou obživu sháněli prací v lesích a na pilách, tedy v dřevařském průmyslu. Ostatní tamní usedlíci pracovali částečně v uhelných dolech ostravsko-karvinského revíru, pokud nebyli rolníky a sedláky, obdělávajícími svá svažitá pole. Byl zde tedy předpoklad, že zdejší obyvatelé mají od přírody „určité nadání pro řezbářské práce, a proto ústřední výbor Slezské Matice osvěty lidové rozhodl se zřídit řezbářské kurzy v Jablunkově, v nichž by poskytnuta byla první výchova mladé generace v pracích řezbářských a hračkářských.“⁶⁴

Po předložení tohoto návrhu místního zastupitelstva SMOL, byl tento nápad dále rozvíjen a postupně realizován. „Důvodem byla jednak uvedená již náklonnost horalů jablunkovských pro výrobu dřevěných výrobků, jednak i okolnost, že zřízením řezbářských kursů naznačena bude lidu cesta pro výrobu domácího průmyslu, který by tamnímu lidu umožnil jakýsi zdroj příjmu. První řezbářské kursy otevřeny byly dnem 1. listopadu 1926 a to pro školní mládež a dospělé. Do kursů přihlásilo se 30 žáků české státní obecné a měšťanské školy v Jablunkově a 15 dospělých osob. Správcem kursů byl jmenován p. Karel Smyczek, řídící učitel české státní obecné školy v Jablunkově.“⁶⁵ Dodejme jen, že ke konci 20. let byl

⁶⁴ ZA Opava, fond SMOL, kart. 43, inv. č. 267, zpráva z 17. 4. 1928, př. 5086/28.

⁶⁵ ZA Opava, fond SMOL, kart. 43, inv. č. 267, tamtéž.

tento dlouhodobý pracovník SMOL zvolen starostou města Jablunkova a tímto bylo toto město zcela získáno pro českou věc.

Řezbářské kurzy byly provozovány v druhé polovině 20. let a probíhaly v zimním a jarním období, kdy tamní horské obyvatelstvo nemělo mnoho věcí na práci. Pro žáky školou povinné se vyučovalo pět hodin týdně, dospělí měli možnost docházet do dílny českých státních škol v Jablunkově na tři hodiny, které stejně jako u studentstva probíhaly vždy v jeden stanovený den v týdnu. Zapsaní účastníci si tyto chvíle plně užívali. O tom svědčí i zpráva, že během Vánočních a Velikonočních svátků musel tento kurz na vyžádání žactva fungovat. Hlavní náplní společně trávených hodin při práci bylo naučit se vrubo a plochořezu, zručnější žáci se učili i modelování ve dřevě. Vedle stálého kantora Smyczka, který měl s řezbářstvím rozsáhlé zkušenosti, zde působil od roku 1928 i akademický sochař Lev Kubíček. Ten byl přijat pro tento kurz Státním ústavem školským pro domácí průmysl v Praze a vyučoval od 1. března do konce dubna výše zmíněného roku v Jablunkovské pobočce, v hračkářském kurzu na Hrčavě, kde učňům ukazoval, jak správně a efektně vyrábět hračky a loutky.⁶⁶ Co bylo důvodem k „misijní cestě“ tohoto člověka se můžeme pouze domnívat.

Po vyzkoušení experimentu s hračkářskou odbočkou na Hrčavě SMOL zvažovala otevření dalších obdobných kurzů v obcích okolo Jablunkova, jakou byla Horní Lomná a Nýdek – Hluchová. Bylo k tomu pouze zapotřebí kvalifikovaných pedagogických sil.

Mezi vyhotovené předměty z Jablunkova se řadily věci, které byly potřebné v domácnostech nebo měly za úkol zkrášlit interiér domu. Těmi byly rámky, toaletní zrcadla, konzole, podnosy, kazety, stojany na knihy, květináče, ozdobné skřínky, toaletní stolky a mnohý další nábytek. Zde stojí za poznamenání, že „*veškeren věcný i osobní náklad kursů hradí ústřední výbor Slezské Matice osvěty lidové ze svých prostředků*“, a roční rozpočet se pohyboval okolo 6.000 Kč.⁶⁷ V tomto obnosu se skrývaly položky k nákupu potřebného dříví

⁶⁶ ZA Opava, fond SMOL, kart. 43, inv. č. 267, zpráva z 17. 4. 1928, př. 5086/28.

⁶⁷ ZA Opava, fond SMOL, kart. 43, inv. č. 267, tamtéž.

a nového obráběcího nářadí, ale vyskytovala se zde i odměna pro správce kurzů, ta byla stanovena za odučené hodiny na 70,- Kč za měsíc.

Jediným skromným příjmem do pokladny SMOL z této akce bylo školné a zápisné, jež bylo vybíráno a odváděno pověřeným správcem kurzu. Ten zároveň mohl po přihlédnutí a schválení předsednictvem SMOL výše určené poplatky u těch nejnuznějších jedinců zrušit.⁶⁸

Samotné výrobky se z několika počátečních kurzů veřejně neprodávaly a ani žactvem nevykupovaly, pouze se žákům ponechaly z agitačních příčin, a tak se stalo, že „*takřka každou chaloupku českou v okolí Jablunkova zdobí výrobek z těchto kurzů.*“⁶⁹ Po každém zakončení půlročního řezbářského vzdělávacího kroužku bylo dobrým zvykem vystavit vyrobené věci v tělocvičně tamní školy. Na tuto výstavu se chodili dívat stejně dobře Češi, Poláci i Němci různých povolání a profesí, včetně zástupců úřední správy tamní oblasti; těch si místní odbor cenil nejvíce. Tato drobounká akce se vždy setkala s obdivem, pochvalou a uznáním všech návštěvníků bez rozdílu v národnosti.⁷⁰

Z návrhů a plánů na rozvinutí řezbářských kurzů v dané lokalitě SMOL viděla svůj cíl ve vytvoření a otevření pravidelné dřevařské školy, ve které by se žactvo mohlo mimo jiné zaměřit na výrobu turistických a lyžařských potřeb. Tento požadavek ze strany SMOL vyplýval z toho, že v Československém státě na sklonku 20. let doposud žádného takového závodu ani instituce nebylo a navíc „*turistické předměty vyrobené v budoucí škole v Jablunkově měly by dobrý odbyt a tím také byl by získán dobrý výdělek pro horské obyvatelstvo na Jablunkovsku a v blízkých krajích slovenských.*“⁷¹ Důkazem bylo, že se do hračkařských kurzů na Hřčavě přihlásil i vysoký počet dospívajících žáků z nedaleké slovenské obce Ciermné, kteří rovněž kurz pravidelně navštěvovali. Kromě této vize

⁶⁸ ZA Opava, fond SMOL, kart. 43, inv. č. 267, zpráva z 17. 4. 1928, př. 5086/28.

⁶⁹ ZA Opava, fond SMOL, tamtéž.

⁷⁰ ZA Opava, fond SMOL, tamtéž.

⁷¹ ZA Opava, fond SMOL, kart. 43, inv. č. 267, zpráva z 14. 5. 1928, př. 6324-6327/28.

plánovala SMOL na dobu zhruba od počátku 30. let v Praze zřídit prodejnu nábytku, hraček a loutek vyrobených v této oblasti.⁷²

4.2.2 Loutková divadla

První Alšovo loutkové divadélko získala Slezská Matice osvěty lidové od Volného sdružení učitelek pražských. Spolek pověřil Jednotu učitelek škol mateřských v Orlové, aby se této činnosti ujala podle organizačních pokynů SMOL.⁷³ Celé scény a jednotlivé předměty k loutkám dodávala SMOL pro své matiční loutkáře od začátku 20. let z Prahy, kde se na Staroměstském náměstí nacházelo loutkářské nakladatelství a knihkupectví A. Storch syn, které mělo obrovskou ofertu, dobré ceny a kvalitní zpracování předmětů.

Pro roky 1927 a 1928 se nabízelo několik variant loutkových divadélek, pár desítek druhů marionet a nespočetné množství doplňků a rekvizit. Nejlevnější „stavebnice“ divadla o rozměrech 49 cm délky, 35 výšky a 56 šířky s 24 proměnami, pro loutky 18 cm vysoké se bylo možné pořídit za 225 Kč. Nabízel se zde ještě větší ekvivalent za 280 Kč ovšem bez dekorací a určený jak pro 18 tak i 25 cm loutky. Taková divadélka bylo určena především pro rodinné účely. Pro spolkové hraní se podle doporučení v nabídkovém letáku hodila Alšova divadla stolové, bednové nebo stolo-bednové konstrukce. Tyto hračky byly až třikrát rozměrnější než zmiňovaná pódia určená pro krácení zimních večerů v rodinném kruhu a rovněž cenově začínala na dvojnásobku nejmenšího divadélka. Pokud si spolek tento předmět zakoupil, otevřelo se před ním nepřeberné množství loutek pro pohádková představení, jakými byly postavičky všech sociálních vrstev, objevujících se v dějinách a kromě nich i ty z pekla, nebe a mnohé z české historie. V nabídce nesměla chybět loutka Žižky, „Waldštýnskýho rytíře“, Lešetínského kováře, ale i císaře Josefa. Jestli byly některé z těchto marionet v bednách matičních divadélek není známo. Celkem bylo možno si vybrat ze 148

⁷² ZA Opava, fond SMOL, tamtéž.

⁷³ ZA Opava, fond SMOL, inv. č. 4., Činnost Matice Osvěty lidové pro Těšínsko za správní rok 1919-20. Moravská Ostrava, sine anno, s. 11.

postaviček ve dvou velikostech, jejichž cena se pohybovala od 16 do 30 Kč za kus. K nim se mohlo dokoupit nepřeberné množství doplňků, mezi jinými zvířata, nábytek, další různé rekvizity a v neposlední řadě i dekorace s malovanými náměty krajin, míst a pokojů od akademického malíře V. Skály a jiných, jejichž um byl pro tento průmysl využit. Řadili se mezi ně Skupa, Vágner, Engelmüller, Boháček a další. Prodávaly se i brožurky se scénáři loutkových divadelních her do 2,50 Kč za kus, jichž bez nadsázky bylo v různých obměnách nekonečně mnoho. Spolu s nimi se dostávala do rukou loutkářů i kniha, nesoucí název Vtipná kaše, obsahující dohromady 1000 říkanek, pořekadel, pranostik a hádanek Alšova kašpárka, kterou sestavil J. Kubička, bez nichž se žádné představení nemohlo obejít.⁷⁴

Konkrétní úloha loutkových divadel SMOL na Těšínsku a Hlučínsku spočívala v lidovými výchovné činnosti. Mnohdy byla využívána v tamních národnostně smíšených oblastech pro narušování jinonárodní společnosti, z které měla za úkol získávat, prostřednictvím loutky kašpárka pro českou věc děti předškolního i školního věku, jež mohly být v době zápisu potenciálně zapsány do české mateřské školky či školy. Rovněž divadélka plnila úlohu utvrzování postavení českých menšinových i státních škol ve zdejším kraji.

V Jablunkovském obvodu působila v polovině 20. let dvě loutková divadla (čtvrtina z celkového počtu divadélek, jež měla SMOL k dispozici pro Těšínsko a Hlučínsko), která musela pokrýt danou oblast. První sídlilo v Mostech u Jablunkova a s obměnou několika lokalit v jiných letech jezdilo pobavit děti a dospělé do škol na Hřčavě, v Bukovci, Písku, Vendryni, Horní a Dolní Lomné, Lyžbicích a Bystřici. Druhé vykonávalo stejnou úlohu v obcích Návsí, Jasení, Milíkově, Hrádku, Jablunkově, Karpetné, Oldřichovicích, Tyře a Nýdku.⁷⁵ Obdobně tomu bylo v Česko-Těšínském obvodu.

Spolu se vznikem a rozrůstáním českých škol v této oblasti narůstala i práce učitelů, matičních členů, kteří ve svém volném čase chodili po vsích a městech, stavěli scénu, odehráli

⁷⁴ ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 327, Loutková divadla českých výrobků. Alšovy loutky. Dekorace českých umělců k loutkovým divadlům. Veškerá loutkář. literatura 1927, 1928. Neuber, Pony a spol., Praha.

⁷⁵ ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 327, 28. 8. 1925, Př. 12 554 –555/25.

představení a zase se vraceli zpět. Podle instrukcí pro vyúčtování loutkových divadel byl honorář za jedno vystoupení určen částkou 25 Kč pro jednu zúčastněnou osobu, zpravidla byly posíláni na odehrání loutkového představení dva spolkem placení lidé. Plat byl vyplácen jednou měsíčně spolu s proplacením dalších drobných výdajů spojených s převozem divadla, jízdným na dráhu a ostatních hotovostních výloh. Na představení se zpravidla vstupné nevybíralo, aby bylo dosaženo maximálního počtu diváků.⁷⁶

Inventář dřevěné „činohry“ nám ukazuje zpráva o předání divadélka od učitele z Mostů kantorovi do Bystřice nad Olší. Veškeré potřebné věci se vešly do dvou objemnějších beden, z nichž jedna byla určena pro kulisy, kde kromě pódia, portálu, opony a dalších potřebných věcí pro stavbu scény byla i celá řada doplňků – přístavků, jakým byl poražený strom, postel, hodiny, plot, sloup pro rytířský sál spolu s nábytkem a dvěma soškami rytířů, kolébka a nábytek pro selskou světnici. V druhé truhle byly uloženy převážně loutky dobrých i zlých pohádkových postav, z nichž ústřední úlohu měla loutka kašpárka, na kterou se děti vždy nejvíce těšily.⁷⁷

V druhé polovině 20. let byly v Česko-Těšínském okrese hrány znova a pořád dokola loutkové hry a pohádková představení, jakými byly Jirka a drak, Koření černého vrchu, Jak Honza čerta chytil, Kuba Všeckosněd, Potopený zvon, Oldřich a Božena a mnohé jiné námětem podobné. Komedialně zaměřené a o to více oblíbené byly například Kašpárkovo pometlo zametlo, Kašpárek a hastrman, Kašpárek mlynářem, Jak Kašpárek ošidil smrt, Kašpárek a čert. Po sehrání určité hry se často stávalo, že teprve poté začalo pro všechny zúčastněné vlastní představení, jehož se vždy ujala u dětí i u dospělých nejoblíbenější loutka, postavička kašpárka. Ten byl nezdědka využíván jako „agent a inspektor“, hledající u obyvatelstva zpětnou vazbu k lidovému výchovnému činnosti spolku. Rovněž se tímto způsobem děl aktualizací proces ve vztahu ke SMOL v roztroušených obcích v kraji.

⁷⁶ ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 327, instrukce pro vyúčtování loutkových divadel, 15. 10. 1925.

⁷⁷ ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 327, Loutkové divadlo, 9. 2. 1927, č. 1725.

Například v Ropici byli „*děti i dospělí (50 a 15 osob) nadšeni pohádkou dávali kašpárkovi hádanky, zpívali, vyptávali se - - A tento opět odměnil se novými žerty, výstupy atd.*“ na jiném místě toho samého dokumentu se píše: „*Po skončené hře Kašpárkem přidány jak obyčejně vtipné hádanky, různé přídávky, žerty, při čemž Kašpárka děti všeobecně chválily, - a nechtěly stále o zakončení ani slyšeti. Bylo slyšeti jen: “ ještě , ještě ! “*“⁷⁸

Při představeních vznikaly také spontánní besídky, kdy děti loutce předváděly, co všechno se už v místní škole naučily. Nechyběly ale i jejich ohlasy na tamní pospolitost. V jednom z mnoha takovýchto vystoupení, konkrétně z Horní Líštné, jež měla při sčítání lidu k roku 1930 265 obyvatel, z nichž se 103 hlásili k československé národnosti.⁷⁹, se dochovala vzácná poznámka, že: „*dítky i dospělí (40 žáků, z nichž bylo 17 z Dolní Líštné a 32 dospělých) tvrdili Kašpárkovi, že u nás vede se jim lépe než v Polsku a žádali, by je opět brzy navštívil.*“⁸⁰

Spolu s dětmi, jejichž mateřštinou byla čeština, se nezdálo, že by se objevovala na představeních i drobtina z jinonárodních škol. Takovou účast SMOL vždy vítala s otevřenou náručí. Spolek tak rozšiřoval svou agitační činnost mezi žactvem, docházejícím do polských vzdělávacích ústavů, hraním těch nejlepších loutkových her v českém jazyce. Někdy se sešla početná skupina lidí. Tak tomu bylo na loutkovém představení ve Stonavě ve Frýštátském okrese. „*V matičním hostinci sešlo se asi na 200 dětí, 150 bylo jich ze školy polské a na 80 osob dospělých.*“⁸¹

V jiných případech bylo okolí pro českou věc krajně nepříznivé, přesto se místní odbor nevzdával naděje. Jedna z mnoha kritických situací se objevila v obecné škole v Karviné Sovinci ve Frýštátském okrese k počátku roku 1923.

⁷⁸ ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 327, Zpráva o pořádání loutkových představení v okrese česko-těšínském od 16. 1. do 27. 3. 1927.

⁷⁹ J. Bartoš, J. Schulz a M. Trapl, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, sv. XV., okresy: Frýdek-Místek, Český Těšín, Olomouc 200, s. 136.

⁸⁰ ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 327, Zpráva o pořádání loutkových představení v okrese těšínském od 6. ledna do 26. února 1925.

⁸¹ ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 327, Zpráva o pořádání loutkových představení v měsíci říjnu 1925 v okrese těšínském.

*„Škola naše zahrnuje v sobě děti z kolonie druhdy úplně popолštěné a může jen pozvolna ztracených zpět nabývat. Poláci mající na své straně většinu, zařídili si „Robotniczy dom“ se sálem a jevištěm, kdežto nám není k dispozici jediná místnost, kromě učebny najaté v polské škole. Z toho vyplývá, že nemáme útulku, kde bychom produkcemi na sebe upozornili. Nezbyvá, než uchýliti se prozatím k loutkovému divadlu. Na taková představení zveme děti školy polské, o nichž doufáme, že navyknou si k nám choditi a tak jich získáme pro školu. Sbíráme peníze a snažíme se zakoupiti vlastní divadélko; tak podařilo se nám již sehnati 97 Kč. Žel, že okolí naše sestávající z vrstev sociálně nejnižší postavených, /kolonie vdov, invalidů a penzistů/, není sebemenší finanční podpory schopno.“*⁸² Ku zlepšení podmínek v této obci nemohla SMOL plně danému požadavku vyhovět. Pro celou oblast byla pouze jedna přenosná scéna, která byla odkázána k neustálému „kočování“. Dočasný kompromis byl nalezen v častějším ročním navštěvování obvodního divadélka v tamní škole, aby se situace rychle nezhoršovala.

Intenzita pořádání loutkových divadel se měnila s ročním zemědělským cyklem, nejvíce představení se vždy odbylo na začátku školního roku, v září i říjnu, kdy bylo ještě stále počasí a zároveň už nebylo v rolnických chalupách tolik práce. Tehdy bylo možné stihnout i dvě představení za den. Od listopadu do února – března, se konalo her nejméně. Hrál se především v níže položených a schůdných lokalitách. V době jara trpěli pověření matiční členové nejvíce, jelikož tato činnost musela být vykonána nehledě na přírodní rozmary. Od května – června polevila návštěvnost těchto podniků, protože děti povětšinou měly za úkol pást domácí zvířectvo na stráních a loukách, nebo byly po ruce dospělým při sezónních pracích na polích.

Nejveselejšími okamžiky k pobavení všech přítomných, obzvláště pak dětí, byly v chudých podhorských a horských oblastech ty chvíle, kdy se loutkové divadlo přes svízelnou cestu vypravilo do nějaké zapadlé vesničky, kde *„dosud nikdy neviděli loutkové*

⁸² ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 327, 23. 1. 1923, č. 417/23 a 13. 3. 1923, př. 3702/23.

divadlo, takže dítky byly jím přímo nadšeny a přejí sobě opětného sehrání představení.“ Pro tyto šťastné chvíle v zachmuřeném podzimním a nestálém jarním počasí, kdy již bylo možné v omezené míře cestovat, musel ovšem divadelní doprovod spolu s učiteli, hrajícími představení, mnohdy vyvinout značné fyzické i psychické vypětí, aby zadaný úkol splnil. Zpráva z března 1925 vypovídá o útrapách cesty: „*Velmi špatné počasí donutilo pořadatele, že vzali si z Hor. Suché do Hor. Těrlicka povoz, ježto 1/2 2. hod. chůze pěšky byla nemožnou. Nejhorší cestu konali ve sněhu a blátě i vody do Mistřovic, totiž až do Koňakova, která se nedá ani popsati, takže navrátili se opět pěšky úplně vysílení.*“ Snad ještě horší stav věci podává dokument z 29. prosince 1924. „*Stalo se i, že představení v Hor. Těrlicku se zdrželo, na dráhu bylo už pozdě, příštím vlakem vrátili by se pořadatelé až po 23 hod., takže museli vrátiti se do Těšína pěšky a podniknouti večer cestu 13 km.*“ O řádek níže je popsána jiná strastiplná výprava. „*Cestu do Životic a zpět na dráhu do Hor. Suché, kdy dalo se najednou do deště a pršelo celé dopoledne i při cestě na dráhu, nemožno ani popisovati. Tu nešlo už o odměnu 25 Kč, zkáza šatů, botů a námaze nevyrovnala by se čtyřnásobná odměna. Útěcha, že pořadatelé hráli pak 4 krát v Čes. Těšíně, nevyrovná se útrapám těchto cest.*“ Na konec dodejme ještě jednu příhodu, která opět lamentuje na špatné počasí. „*Do Bludovic ku př. vyjeli 12.12 do Šumbarku, pak 1 1/2 hod. pěšky, pak, rozbalit, stavět, hrát a zase balit, jít pěšky k vlaku, vlak večerní pryč, čekat do 11 hodin a o půlnoci návrat do Těšína. Odměna za tuto námahu 25 Kč, t. j. 2 Kč za hodinu.*

Z některých obcí byl sice pro účinkující poslán povoz, býval však nekrytý a často se stalo, že přijeli na místo zkřehlí, promoklí a museli se pustit do hry. Co šatů a botů se zkazí – netřeba uvádět.“⁸³

Přes mizérie ohledně počasí a z důvodu vyprošování dalších a dalších čísel dětmi, z čehož pak měli členové loutkového divadélka nemalé problémy, pokračovali ve vesnicích v této lidovýchovné činnosti až do úmoru. To vše především ve prospěch šíření české věci,

⁸³ ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 327, zprávy o pořádání loutkových představení.

myšlenek a českého jazyka za účelem získání dostatečného počtu rodičů a jejich drobotiny pro českou menšinovou školu v lokalitě, stejně jako pro radost a veselé chvíle strávené společně s dětmi a dospělými. Finanční odměna byla pro matiční členy často pouhým odškodněním.⁸⁴

4.2.3 Matiční kalendář

Do lidovýchovné a osvětové činnosti Slezské Matice osvěty lidové patřilo od roku 1921 i vydávání několika kalendářů, konkrétně Těšínského, Moravského a Slezského. Roku 1924 se upustilo od publikování Slezského kalendáře a v následujících letech se pokračovalo pouze s dvěma ostatními. Jejich hlavním kolem „*bylo vytlačit všelijaký kalendářní brak, který se zahnízdil do českých rodin a nahraditi jej kalendářem obsahově dobrým. ... Kalendář koná svoje poslání zvláště v okresech pohraničních, kde dosud česká kniha v mnohých rodinách vůbec nebyla čtena.*“⁸⁵

Tímto počinem dávala organizace povědomí o své existenci a o vlastenecké práci nejširšímu okolí. Čestné výtisky byly posílány na důležitá místa na ministerstvech kvůli dalším potřebným finančním prostředkům, kanceláři prezidenta republiky i jiným obranným Maticím a Jednotám stejně jako vlivným jednotlivcům v celé Československé republice.⁸⁶ Nejvíce jich jako vždy bylo určeno pro Česko-Těšínský okres. Ideální stav měl být takový, že pomalu každý druhý člen matičního odboru na Těšínsku (k roku 1927 jich bylo 20.000) si měl i v té nejzapadlejší horské vesnici pořídit matiční kalendář za cenu 7 Kč a dostát tak svému závazku uvnitř spolku.⁸⁷

⁸⁴ ZA Opava, fond SMOL, kart. 55, inv. č. 327, zprávy o pořádání loutkových představení.

⁸⁵ NA Praha, fond MŠ, kart. 818, Fr. Onderka, Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1925, Slezská Ostrava 1926, s 78.

⁸⁶ ZA Opava, fond SMOL, kart. 45, inv. č. 283, Zálležitosti spojené s vydáváním matičního kalendáře.

⁸⁷ ZA Opava, fond SMOL, kart. 45, inv. č. 283, 29. 8. 1927 př. 10 428 – 10 435/27.

Těšínský kalendář obsahoval průměrně asi 200 stran a byl členěn do několika oddílů, na začátku každého ročníku bylo určeno místo celému ročnímu cyklu, kde bylo na dvou stránkách sumarizováno, co se v daný rok v chronologickém sledu mělo dít.

Například v kalendáři pro rok 1923 byla určující planeta Saturn, o němž byl sepsán krátký pojednávající článek. Následovaly přesné výpočty čtvera ročních období a roční kalendář, který se skládal z výpočtů čtyř trojic suchých dnů, nestálých svátků, církevního počtu (Gregoriánského kalendáře), Masopustu, dále na který den připadl jaké zemi její zemský patron a nakonec spolu se znameními zvěrokruhu následovala hvězdářská část. Hned za těmito výpočty pokračovaly jednotlivé měsíce tak, že vždy na jeden měsíc v roce připadala dvojstránka, na jejíž prvním listu se nacházely číslice dnů v měsíci, k nim adekvátně přiřazené názvy dnů v týdnu. Po nich byl zařazen katolický, evangelický a český kalendář, který je dodnes běžně používán většinou obyvatelstva a v němž se objevovala jména a fáze měsíce, poslední část tabulky tvořily navíc sloupky s přesným určením východu a západu Slunce stejně jako Měsíce pro každý den v roce. Na druhé straně se pak nacházely doplňující informace k čtvrtím měsíce, tedy na který den vycházela určitá fáze Měsíce, dále se zde nacházel stoletý, Juliánský a židovský kalendář spolu s pár řádky věnovanými úkazům na nebi. Zbytek stránky byl věnován dějepisnému kalendáři a lidovým pranostikám.⁸⁸

Po tomto úseku přicházela na řadu poučná a zábavná část, která byla prosycená duchem podhorské a horské oblasti Těšínska. O tu se především staral místní básník s pseudonymem Lev K. Karvínský, jenž psal poněkud v (lašském) nářečí „po našemu“. Byly zde rovněž obsaženy články na pokračování z dějin Těšínska, různé legendy a pověsti. Tato část udržovala tamní folklór při životě a byla i úhelným kamenem celé publikace. Kromě toho zde bylo nemálo stran věnováno lékařské a související hygienické osvětě někdy doplněné vtipnými karikaturami, stejně jako radami a doporučeními ze zemědělské, hospodářské oblasti a lidového léčitelství. Často se v tomto oddílu knihy objevovaly obrázky tamních kreslířů a

malířů, ale mnohdy i umělců celostátního významu, například M. Alše. Nechyběly ani fotografie Beskydské krajiny, nových budov mateřských školek i obecných a měšťanských škol.

V každém ročníku bylo několik stran věnováno Československému státu. V této části se nacházel přehled důležitých zákonů a nařízení od vzniku republiky nebo za uplynulý rok, kromě toho zde byla stránka s přehledem zemí, ve kterých se nacházela Československá velvyslanectví, a poté následovaly výkazy statistických údajů sčítání obyvatelstva nebo výsledků voleb. Skoro čtvrtinu publikace tvořila inzerce všech možných dostupných výrobků nacházejících se v obchodních domech, domácích obchodech a krámcích vyskytujících se v této oblasti Slezska. Nechyběly inzeráty s nabídkou prodeje předmětů i z Čech a Moravy. Vedle této části se nacházela rubrika se specifickým kalendářem konání trhů v Čechách, na Moravě a Slezsku, na Slovensku a Podkarpatské Rusi.⁸⁹

Těšínský kalendář po vytlačení jiných nekvalitních obdobných publikací a následném uhnízdění v rukou pohraničních obyvatel svědomitě vykonával svou lidovými a osvětovou funkci. Byl jednou z mnoha dalších defenzivních zbraní Slezské Matice osvěty lidové proti pronikání polštiny a němčiny za stanovené státní hranice. Rozšiřoval povědomí o češtině, české kultuře a národních myšlenkách tam, kde se doposud mluvilo pouze v nářečí a kam v dřívějších dobách zabloudila česká kniha jen nedopatřením.

⁸⁸ NK Praha, Slezský kalendář na obyčejný rok 1923, Nákladem Slezské Matice osvěty lidové pro Těšínsko ve Slezské Ostravě. Tiskem Moravsko-Slezské knihtiskárny v Mor. Ostravě.

⁸⁹ NK Praha, Slezský kalendář na obyčejný rok 1923, Obsah části zábavné a poučné, Seznam vyobrazení, Nákladem Slezské Matice osvěty lidové pro Těšínsko ve Slezské Ostravě. Tiskem Moravsko-Slezské knihtiskárny v Mor. Ostravě, s. 170, 171.

5. Vznik, udržování a vývoj českých obecných a měšťanských škol ve 20. letech pomocí Slezské Matice osvěty lidové

5.1 Rozvoj školství ve 20. letech

Se vznikem samostatného československého státu byla široce rozvinuta správní agenda ve školství. V Praze vzniklo nové ministerstvo školství a národní osvěty s pobočkami v podobě kanceláří – referátů v Bratislavě a Užhorodě. Dřívější rozhodovací právo určené zemským školním radám, věci související s národními i menšinovými školami, stejně jako působení školních rad spojené s vnitřním životem středních, odborných a vysokých škol, převzala pod svou kuratelou tato instituce. S tímto procesem zanikla zemská školní rada ve Slezsku roku 1927, jelikož to přestalo fungovat jako samostatný politický útvar a byla ustanovena společná instance Moravskoslezské země v Brně.⁹⁰

Podle zákona z roku 1920, jenž hovořil o župním rozdělení správy státu, měly být nejnižšími správními školními jednotkami župní školní rady. Jelikož ustanovení o župách nakonec v Čechách provedeno nebylo, staraly se o školní záležitosti místní školní rady, ty se zodpovídaly okresním školním výborům, které byly přímo podřízené zemským školním radám. Prověřování škol vykonávali stejně jako v dobách monarchie zemští inspektoři, ti byli trvale do této funkce jmenováni, a spolu s nimi působili i okresní, kteří tuto práci vykonávali pouze dočasně, ačkoli snahou vlády i přes odpor učitelstva z důvodu přílišné byrokratizace a dalšího finančního zatížení bylo z nich udělat stálé státní úředníky.⁹¹

Ve školství jako základ nadále platil, ovšem v modifikované podobě vyhlášek a novel, Hasnerův balík školských zákonů z roku 1869. Roku 1922 byl proveden pokus o revizi zákonů v oblasti školy tzv. malým školským zákonem. Ten se snažil upravit kvantitativní

⁹⁰ Československá vlastivěda, X. díl, Osvěta, „Sfinx“ Bohumil Janda, Praha 1931, s. 68-69.

⁹¹ Československá vlastivěda, X. díl, Osvěta, tamtéž.

rozměr žáků v jedné třídě z původních 80 na 60. Proces byl spjat s otevíráním paralelních tříd stejně jako s výstavbou nových školních budov a byl tedy během na dlouhou trať.

Kromě toho nejdůležitějšími změnami, které zákon uváděl v platnost, bylo potvrzení osmileté školní docházky, zrušení veškeré dříve tolerované žákovské úlevy. Školné i přes odpor ministerstva financí na obecných školách zrušeno nebylo a ve formě školních přírážek existovalo dál. Byly stanoveny nové vyučovací předměty v podobě občanské nauky a výchovy stejně jako přesné vymezení povinných školních předmětů pro obecné a občanské školy. Žák, jenž docházel do obecné školy, měl za povinnost pilně se vzdělávat v čtení a psaní ve vyučovacím jazyku, počítání, přírodopise, přírodopytu, zeměpisu, dějepisu (s důrazem na vlastivědu), kreslení, zpěvu, ručním pracím (pro dívky), tělesné výchově (pro hochy) a náboženství.⁹²

Na školách občanských, jejichž přejmenování ze škol měšťanských rovněž zaváděl tento zákon, mělo žactvo, které mohlo být rozdělené podle pohlaví, za povinnost kromě základních předmětů stanovených již na obecných školách získávat znalosti v oblasti matematiky, hlavně jednoduchého účetnictví, měřictví a rýsování. Na školách byl povinný i krasopis. Volitelným předmětem byla nauka o domácím hospodářství. Co se týče náboženství jako vyučovací látky stejně jako na obecných školách, nechával stát volné ruce církevním úřadům, ovšem žák mohl tyto dvě hodiny týdně vynechat, jestliže o to vedení školy písemně požádali rodiče nebo jeho zástupci. Pokud dítě pocházelo z ateistické rodiny nebo rodiny, která vyznávala jiné náboženství, než bylo vyučováno ve školách (katolické, evangelické, židovské) rovněž bylo zproštěno docházky tohoto předmětu. Žáci byli v těchto vyšších vzdělávacích institucích směřováni k průmyslu a zemědělství, byli rovněž připravováni na učitelskou dráhu a na odborná učiliště.⁹³

Příjmy učitelů na národních školách byly několikrát upravovány. Zprvu zákon nedovoloval platovou paritu se státními úředníky podobného vzdělání. Přes neustálé výkřiky

⁹² Československá vlastivěda, X. díl, Osvěta, s. 73-74.

ze strany pedagogických kruhů, byla tato zásada záhy pozměněna. Čekatelé na místo učitele dostávali roční plat v rozmezí 9.768 – 10.000 Kč, později 10.824 až 12.300 Kč, definitivní učitelé obecných škol začínali v platové hladině 9.000 Kč za rok, základní služné jim po každé 3 následující odučené roky stouplo a mohlo se po skoro 30 letech zasvěcených tomuto povolání vyšplhat až na 27.600 Kč. Vedle služebného bylo pedagogům podle místa, kde působili, přidáváno i činovné v rozmezí 2.610 – 4.800 Kč a dále výchovné, které se vztahovalo na počet dětí učitele. (Jedno dítě 1.800 Kč, více dětí 3.000 Kč). Správci škol dostávali další přídavky podle počtu tříd od 600 do 1.500 Kč. Učitelkám byl hned po vzniku republiky zrušen celibát a byly platově srovnány s jejich mužskými protějšky, neměly ovšem nárok na výchovné.⁹⁴

Přes náznak zahájení školské reformy na počátku 20. let zůstalo školství značně zaostalé a neprůchodné mezi jednotlivými typy škol, jednalo se především o nemožnost přestupů z občanských škol na nižší a vyšší střední školy. Mimo to se ozývaly hlasy, že v době fungování demokratického režimu v mladé Československé republice stále na školách ještě vládl přísný konzervativní duch Habsburské monarchie. Týkalo se to ponejvíce vnitřního života škol ve vztahu učitelů k žákům.⁹⁵

5.2 Menšinový školský zákon

Tři roky před vydáním malého školského zákona byl bez podpory německých poslanců přijat zákon o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích, tzv. menšinový školský zákon, v jehož § 1 se pravilo, že „*veřejná obecná škola národní může býti zřízena v každé školní obci, ve které podle pětiletého průměru jest nejméně 40 dětí školou povinných, když ve školní obci není veřejné školy s jazykem vyučovacím, který jest řečí mateřskou těchto dětí. Vyučovací jazyk takové národní školy musí*

⁹³ Československá vlastivěda, X. díl, Osvěta, s. 73-74.

⁹⁴ Československá vlastivěda, X. díl, Osvěta, tamtéž.

⁹⁵ T. Kasper, D. Kasperová, Dějiny pedagogiky, Grada, Praha 2008, s. 198-199.

býti totožný s mateřským jazykem dětí, o němž jde.“⁹⁶ Cílem bylo, aby se každá z menšin cítila v novém státě co nejspokojeněji i po stránce vzdělávací. Praktický dopad byl opačný. Především to vedlo k zakládání českých škol pro českou menšinu v oblastech s jinonárodním obyvatelstvem a k rušení „nadbytečných“ vzdělávacích institucí. Vztahovalo se to hlavně k Němcům, ovšem Poláci byli hned druhou menšinou, sice početně mnohem slabší, proti které se tohoto zákona na straně českého Těšínska v hojné míře po celá 20. léta využívalo.⁹⁷

Slezská Matice osvěty lidové měla díky tomuto zákonu cestu výstavby školních budov a dalších věcí s tím spojených ve zdejší oblasti posvěcenou, nicméně spolek po vzniku samostatné Československé republiky, respektive na Těšínsku od roku 1920, kdy byly stanoveny konečné a neměnné hranice na řece Olši, čekal ohromný kus práce v boji pro českou věc.

Nejkritičtější situace byla v Ostravsko-Karvinském uhelném revíru a celé hraniční části Těšínska. Důvodem pro budování vzdělávacích institucí v ohrožených oblastech bylo, že se české děti chodily vzdělávat nebo si hrát do podobných německých a polských ústavů na české straně a bylo tedy povinností SMOL tomuto nešvaru zabránit a nastavit dětem správný kurz v podobě české školy. Jak rostly obecné, občanské, střední školy a mateřské školky z epicenter ohrožení na periferii, uklidňovala se i práce spolku, který se v pozdějších letech zaměřil pouze na údržbu jím vydržovaných institucí a snahu předat jich co nejvíce do rukou státu.

5.3 Vývoj v oblasti kolem Českého Těšína

V počátečním dvouletém období let 1919 a 1920, kdy SMOL riskovala ztrátu vybudovaných škol, zpřístupnila 21 obecných škol od Bohumína, přes Frýštát, Karvinou až

⁹⁶ http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0669_00.ht, 9. 3. 2009.

⁹⁷ T. Kasper, D. Kasperová, Dějiny pedagogiky, Grada, Praha 2008, s. 200.

po Český Těšín a Třinec. Celkem do nich docházelo 4.434 žáků, v česko-těšínském okrese navštěvovalo 8 obecných škol 604 dětí. Bližší stav žáků ukazuje tabulka č. 4.

Český Těšín	154	Třanovice	75
Šumbark	103	Dolní Bludovice	41
Třinec	89	Hnojník	35
Mosty u Těšína	75	Dolní Datyně	32

Tab. č. 4.⁹⁸

V tamním okrese se nenacházela žádná občanská škola, ale pro danou oblast Těšínska bylo za podpory SMOL otevřeno 6 škol tohoto typu, do nichž docházelo 694 dětí.

Situace se do konce první poloviny 20. let konsolidovala. V oblasti Těšínska k roku 1925 fungovalo 68 českých menšinových obecných a občanských škol, jež za své otevření a fungování z větší části vděčily SMOL. Dalo by se tedy konstatovat, že až na dvě obce, ve kterých byl zastoupen český živel a v kterých dosud česká škola otevřena nebyla, byla zajištěna v tamní lokalitě dostatečně široká síť základního školství. Přes tento úspěch vlastnilo jen malé procento ústavů svou vlastní reprezentativní budovu. Patřily mezi ně v česko-těšínském okrese pouze ty v Českém Těšíně, Jablunkově a Třinci. Drtivá většina menšinových škol byla umístěna v nedostatečných prostorách místních polských škol nebo ještě hůře v soukromých budovách horalů, kde byly podmínky k vyučování krajně nevyhovující pro nedostatek místa, učebních pomůcek a neprůchodnosti světla. Proto dalším úkolem SMOL, jenž pozvolně vyvstával, byla etapa výstavby školních budov pro české menšinové školy, která trvala v podstatě do konce 20. let a byla zaražena až s nástupem celosvětové hospodářské krize do Československa.

Spolu se stavbou nových školních budov bylo často pamatováno i na mateřské školky, které v nich měly své pevně stanovené místo. Ovšem než došlo k tomuto sloučení starala se o

⁹⁸ ZA Opava, fond SMOL, inv. č. 4, Činnost Matice osvěty lidové pro Těšínsko za správní rok 1919 – 1920, Mor. Ostrava, bez datování, s. 8.

ně SMOL zvlášť. Roku 1919 vydržoval spolek svým nákladem 12 těchto institucí s 579 dětmi, bohužel ani jedna z nich nebyla otevřena v česko-těšínském okrese. Roku 1920, kdy po rozdělení Těšínska nastala příznivější situace, přibýlo ke stávajícímu počtu 6 dalších s 217 nejmenšími „žáčky“, z nichž pouze jedna mateřská školka spadala pod česko-těšínskou oblast a to v Třinci s 32 dětmi. Faktor, který po celá 20. léta nejvíce ovlivňoval stav těchto institucí, byl dostatek respektive nedostatek vhodných místností. Stávalo se, že z důvodu chybějících kapacit musely být projekty z ohrožených obcí odloženy na pozdější dobu. Rok 1920 je zářným příkladem. Tehdy spolek počítal s otevřením dalších 9 ústavů, mimo jiné se jednalo o školky v Šumbarku, Českém Těšíně, Hradišti a Jablunkově, pro které nebylo určeno ale žádné místo v obci.⁹⁹

Roku 1925 byl stav mateřských školek obdobný síti základního školství. V celé oblasti Těšínska a části Hlučínska se nacházelo přes 80 takovýchto institucí, v nichž bylo spolkem postaráno o správnou životosprávu dětí, především těch, jejichž rodiče pracovali jako dělníci v hornickém, hutnickém a kovozpracujícím průmyslu a kteří tudíž nemohli svému potomstvu věnovat dostatek času z důvodu vydělávání peněz na uživení rodiny.

Velká pozornost byla věnována i českým středním školám. V době bezprostředně po válce zde fungovalo České reálné gymnázium v Orlové, jenž svého času stálo SMOL mnoho finančních prostředků, kvůli čemuž nebyl spolek schopen podporovat jiné projekty v kraji. Rozestavěná budova byla předána v době války Ústřední Matici školské, jež poté nesla i ostatní náklady tohoto ústavu. Po válce se SMOL opět začala ve věci gymnázia angažovat, aby byly plány spojené s touto školou dotaženy do konce (V roce 1923 obsahovalo 8 tříd s 394 žáky). Kromě gymnázia v Orlové v té době působilo Dívčí lyceum ve Slezské Ostravě, které bylo jedinou českou střední školou pro celé území Slezska, ale i pro přilehlé kraje moravské. Ústav byl rovněž v dřívějších dobách založen Maticí osvěty lidové pro Těšínsko a do rukou SMOL přešel na počátku školního roku 1919/20. Budova pro fungování této

⁹⁹ ZA Opava, fond SMOL, inv. č. 4, tamtéž, s. 9.

instituce byla spolku propůjčena státem a jednalo se o učitelský konvikt ve Slezské Ostravě.¹⁰⁰ Na počátku 20. let bylo otevřeno za vydatné pomoci SMOL České státní reálné gymnázium v Českém Těšíně a Vyšší průmyslová a mistrovská škola strojnická v Karvině. Z odborných škol spolek založil a vydržoval dvouleté odborné školy pro ženská povolání v Novém Bohumíně, v Orlové, ve Frýštátě, v Karvině a v Českém Těšíně a rovněž se staral o muzikální stránku následujících generací a otevřel hudební a pěvecké školy a kurzy v Novém Bohumíně, v Českém Těšíně, v Jablunkově a v Třinci.¹⁰¹

V následujících podkapitolách je pozornost zaměřena pomocí podrobnější sondy na vybrané příklady výstavby českých menšinových škol v této lokalitě, přičemž bylo dbáno na to, aby se co nejmenším počtem uvedených institucí dalo pokrýt co nejvíce možností a úskalí s tímto fenoménem spojených.

5.3.1 Vznik a vývoj české školy v Dolních Bludovicích

Při sčítání obyvatelstva v Rakousko-Uherské monarchii roku 1880 žilo v Dolních Bludovicích v Těšínském knížectví 1986 obyvatel, z toho 1816 se hlásilo k polské obcovací řeči a ze zbytku pouze 102 lidí k češtině. Po následujících čtyřicet let se o českém živlu v této obci nedalo vůbec hovořit. Až politicko - geografické ustálení poměrů na začátku 20. let 20. století dalo podnět k obrození české menšiny. Sčítání z roku 1921 ukázalo na 2559 občanů, z nichž se hlásilo k Československému státu 536 obyvatel. Ta samá akce v roce 1930 udala počet 2806 lidí, z nichž česká menšina zahrnovala již 1102 občanů.

Stejně jako po roce 1920 bylo tehdejší školství rozdělené národnostně, stěžejní faktor tvořilo navíc křesťanské náboženství zastoupené katolickou a evangelickou větví. Roku 1848 byla založena škola pro všechny děti bez rozdílu řeči, 1865 vznikla škola slovanská, 1872 česká, 1890 polská a v roce 1900 zde fungovaly již tři třídy, jež spadaly pod evangelickou

¹⁰⁰ ZA Opava, fond SMOL, inv. č. 4, Činnost Matice osvěty lidové pro Těšínsko za správní rok 1919 – 1920, Mor. Ostrava, bez datování, s. 9.

obec. Stejná data vývoje zaznamenalo i katolické školství, jen s tím rozdílem, že v roce 1900 zde byly spravovány třídy dvě.¹⁰²

Na začátku vzniku komplexu škol v této obci, do kterých na konci 20. let docházelo více jak 300 dětí z bližšího i vzdálenějšího okolí, stál prázdninový kurz českého jazyka pro děti, navštěvující ve školním roce 1919/1920 tamní polskou obecnou školu. Vznikl z iniciativy několika rodičů, kteří požádali Bludovického poštmistra Nesvadbu, zda by nemohl něco pro podpoření národního ducha udělat. Dotyčný se obrátil s prosbou na Slezskou Matici osvěty lidové a na její doporučení se měl prázdninového kurzu ujmout nadučitel obecné školy v Horních Bludovicích Karel Řehánek za mzdu 30 Kč za odpoledne. Učitel tuto poměrně vysokou taxu odůvodnil tím, že za docházku do vedlejší obce dlouhou 4 km a spojenou s ohrožením života požaduje určitou peněžitou odměnu.¹⁰³

Vyučování bylo zahájeno 20. července roku 1920. Toho dne se ho zúčastnilo 10 dětí, ale již v následujících dnech se počet frekventantů rozrostl na 14. Děti z vesnice mohly docházet do prázdninové školy celkem třikrát týdně a to v pondělí, středu a pátek vždy od půl druhé do půl páté. Z počátku vyvstal problém ohledně vyučovací místnosti, avšak po kratším setrváním v prostorách místního hostince se našla volná učebna v polské obecné škole. Po celou zbývající dobu prázdnin, tedy zhruba šesti týdnů se žáci učili základům češtiny.¹⁰⁴

Učební látka byla sestavena tak, aby odpovídala dětem narozeným mezi léty 1907 až 1914. Osnova se skládala z poznání odlišností mezi českými a polskými písmeny, jejich výslovnosti, později četbou z české čítanky, rozmluv nad danými tématy, jako byla roční období, domácnost a rodina. Dále se pokračovalo přes vyložení látky podstatných jmen a psaním diktátů. Rovněž nechybělo nacvičení československé státní hymny a čtení v čítance o

¹⁰¹ NK Praha, F. Pelc, „O Těšínsko“. Vzpomínky a úvahy. Slezská Matice osvěty lidové ve Sl. Ostravě 1928, s. 220-221.

¹⁰² J. Bartoš, J. Schulz a M. Trapl, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, sv. 15, 2000, s. 129-130.

¹⁰³ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv. č. 241, 4. 8. 1920, č. j. 10999/20.

¹⁰⁴ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv. č. 241, tamtéž.

úloze T. G. Masaryka při vzniku Československé republiky a o jejím státním zřízení. Pár vět v krátké učitelově přednášce bylo věnováno i činnosti SMOL.¹⁰⁵

Takto vedený prázdninový kurz se setkal s nadšením místních obyvatel. Na konci srpna do něj chodilo 27 dětí, z toho jeden žák německé reálné školy a jedna žákyně německého lycea. Rodiče většiny dítek prohlásili, že dají zapsat své potomky do české obecné školy, pokud to nařídí školské úřady a pokud takový ústav ve zdejší obci v nejbližší době vznikne. Kdyby byla ovšem tato věc z vyšších míst zamítnuta, nezbylo by než drobotinu poslat opět do školy polské. Na tuto situaci přesně čekala SMOL, jež prázdninový kurz češtiny v Dolních Bludovicích svým nákladem vydržovala a neváhala myšlenku české menšinové obecné školy v této obci rozvinout a zrealizovat.¹⁰⁶

Na pondělí 27. září školního roku 1920/21, byl stanoven první vyučovací den v nové české veřejné škole, prozatím jednotřídní, umístěné v polské obecné škole v Dolních Bludovicích, kde byl této myšlence nakloněn nadučitel Klimša. Místnost s tabulí byla připravena, stejně jako žactvo. Podle průzkumu bylo zjištěno, že je v okolí dostatek dětí. Tím byla splněna hlavní podmínka tzv. zákona o menšinových školách, aby mohla být instituce ve zdejší lokalitě zřízena.¹⁰⁷ Prozatímně byl ustanoven učitelem v nově vzniklém ústavu již dobře známý K. Řehánek. Ten v prvních dnech vyučoval na dvou místech. Dopoledne v Bludovicích Horních a od 1 hodiny odpoledne v Bludovicích Dolních a to ještě v čase své půl denní dovolené. Tento kritický stav měl trvat pouze do doby, dokud nebyla nalezená vhodná učitelská síla.¹⁰⁸

Stejně jako se čekalo na stálého kantora, bylo požádáno i o inventář do jednotřídky, který přirozeně sestával ze všech nejn nutnějších věcí, jaké škola vyžadovala. Přes kancelářské potřeby, jakými byly úřední knihy, školní kronika, školní inventář, třídní kniha, úřední razítko

¹⁰⁵ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv č. 241, 4. 8. 1920, č. j. 10999/20, Učebná osnova pro prázdninové vyučování jazyku českému v Dol. Bludovicích od 20. července 1920.

¹⁰⁶ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv č. 241, 14. 9. 1920, č. j. 13928/20.

¹⁰⁷ Tamtéž, 23. 9. 1920, č. j. 14213/20.

¹⁰⁸ Tamtéž, 25. 9. 1920, č. j. 2622/20.

a jiné, přes učebnice, čítanky a pracovní sešity českého jazyka a matematiky pro žactvo až po houbu na utírání tabule, křidu, teploměr, inkoust a kalamáře a v neposlední řadě též jeden zarámovaný obraz prezidenta.¹⁰⁹ Přes všechny počáteční problémy se Slezské Matici osvěty lidové podařilo instituci české školy zde zasadit a ta se následně vyvíjela trnitou cestou kupředu.

Snad jediným dlouhotrvajícím externím brzdícím elementem v dané věci bylo, že se počínání silící české menšiny nelíbilo tamní polské většině. Zhruba po prvním měsíci fungování české školy chtělo do ní přestoupit dalších 6 dětí. Tento akt ale polští učitelé, v čele s jakýmsi Kryglem, nedovolili s odvoláním na § 43 zákona O říšském školství a vyučování z 29. září 1905, v němž se hovořilo o tom, že „*nesmějí děti během školního roku přestoupiti na školu s jiným jazykem vyučovacím.*“¹¹⁰ Důvodem k přestupu byla rostoucí obliba české školy v obci, především si samotní žáci pochvalovali vyučování v češtině.

Během následujících dvou let se poměry poněkud ustálily a počátkem školního roku 1922/23 převzal tuto jednotřídku do své péče stát. V té době navštěvovalo třídu již 52 žáků, k nimž v krátké době přibylo dalších 11, a tak se začalo ještě na konci prosince 1922 uvažovat o rozšíření na školu dvojtřídní spolu s ustanovením druhého a zároveň kvalifikovaného učitele, jelikož pouhá jedna třída s tolika dětmi byla už nad rámec kantorovy schopnosti, který doposud neměl zkoušku z učitelské způsobilosti.¹¹¹

Spolu s požadavkem o rozšíření na dvojtřídku, která byla ustanovena na školní rok 1924/25, se objevily i první náznaky ke stavbě samostatného školního komplexu. Hned z počátku roku 1923 se začalo vybírat v obci vhodné místo ke stavbě. Trvalo však další rok a půl než došlo k samotné koupi nejlépe vyhovujícího pozemku, jehož výměra čítala více jak 4.000 m². Samotný akt odkoupení parcely snad nejvíce zdržela evangelická obec z Dolních

¹⁰⁹ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv č. 241, 5. 10. 1920, čís. 10.

¹¹⁰ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv č. 241, č. j. 16888/20.

¹¹¹ Tamtéž, 27. 12. 1922, př. 11050/10958/22.

Bludovic. Ta požadovala stejný pozemek pro rozšíření svého dosavadního hřbitova, ačkoli v danou chvíli zde měla pro svou potřebu dva jiné hřbitovy.¹¹²

Jakmile byly veškeré formality vyřízeny, začalo se se samotnou výstavbou školní budovy. Ovšem v květnu 1925 podali Dolnobludovičtí stížnost na pomalý postup stavebních a instalátérských prací přímo Ministerstvu školství a národní osvěty. Udělali to z toho důvodu, že pro školní rok 1925/26 končila smlouva o pronájmu místností v polské škole a tudíž by nemělo žactvo kam docházet a část by byla odkázána po několika letech znovu k docházce do polské obecné školy. K této záležitosti se objevila daleko více znepokojující věc. Polské obyvatelstvo Dolních Bludovic, kterého byla většina a stejně tak ho bylo i v obecním zastupitelstvu, se usneslo, že se bude energicky domáhat stavby polské občanské školy. Tento akt byl jasně namířen proti české věci a budoucímu stahování dětí do české školy. Jak se říká v samotném protokolu: „*Je zřejmé, že požadavek polské měšťanky není odůvodněn potřebou vnitřní, když obec právě v přítomné chvíli, kdy návštěva polských škol klesá, náhle a netrpělivě volá po měšťanské škole, jejíž potřebu po celé desetiletí při naplněných polských školách obecných vůbec necítila a které zcela dobře mohla dosud postrádat.*“¹¹³ Matiční odbor v Dolních Bludovicích se proto obrátil na odbočku ústřední kanceláře Matice osvěty lidové pro Těšínsko v Českém Těšíně o prosbu, zda by bylo možné zakročit u příslušných úřadů a výstavbu polské občanské školy v Dolních Bludovicích minimálně na rok pozastavit nebo nejlépe úplně zakázat.¹¹⁴ Požadavek byl v minimálních kritériích české menšiny přislíben a polská měšťanská škola byla otevřena až pro školní rok 1927/28.¹¹⁵

Rok 1926 byl pro českou menšinu v obci zlomový. Zdejší odbor SMOL jen za rok 1925 získal 200 nových členů a dalo by se říct, že tehdy na onom místě se veškerá pozornost obou nejpočetněji angažovaných národností zaměřila k oslabení té druhé. Pokud by vyhrála

¹¹² ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv. č. 241, 17. 1. 1923.

¹¹³ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv. č. 241, 12. 5. 1926, př. 5432/26.

¹¹⁴ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv. č. 241, tamtéž.

¹¹⁵ J. Bartoš, J. Schulz a M. Trapl, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, sv. 15, 2000, s. 130.

česká záležitost a byla by do začátku školního roku 1925/26 otevřena alespoň část občanské školy, pak by se český živel prosadil nejméně jako rovnocenná síla k tamní polské většině a tudíž by tento akt měl obrovský morální a motivační prvek k další práci matečních členů v obci. Pokud by se to stalo opačně a uskutečnil se projekt polské občanské školy, z Dolních Bludovic by vzniklo silné agitační centrum pro polskou věc a několikaletá snaha místní české menšiny by přišla nazmar.¹¹⁶

V prvních dnech měsíce září roku 1925 byla skutečně část školy již předána do užívání. Jednalo se o přízemí a poschodí, ve kterých byla umístěna občanská škola. Během pokračujícího školního roku se zbylé části v budově zdlouhavě dodělávaly. Mezi ně patřilo zázemí pro učitele a další potřebné místnosti v suterénu školy. Hlavním důvodem průtahů bylo, že pozemek školy nebyl dosud zkulturněn a odvodněn, a tak se zhoršujícím se počasím se toto zanedbání mohlo ukázat jako dlouhodobý problém, jelikož vlhkost ve svrchní vrstvě půdy zabraňovala dokončit malířské práce. V listopadu stavitelská kancelář odhadovala úplné předání budovy na leden nebo únor 1926.

Ke konečné dostavbě nejspíše dopomohla zmařená loupež dvou lupičů v druhém týdnu v listopadu, kteří se pokusili v noci přepadnout vedoucího inženýra stavby Steinsberga v jeho bytě. Ten po nich v sebeobraně začal střílet a jak sám podotkl, podle výkřiku jednoho z nich se domníval, že se trefil. Z tohoto důvodu i ze strachu o pomstu byla stavitelská kancelář z tohoto bytu v obci přestěhována do nedokončených místností ve sklepech školy, aby se podobný incident již neopakoval.¹¹⁷ Po této události se intenzita práce stavitelské firmy, která neměla v tamním okrese jiné zakázky, znásobila. Toto úsilí dokazuje i samotná kancelář ing. Steinsberga, který si pro konečné vyúčtování a výpočty najal dvě výpomocné pracovní síly.¹¹⁸

¹¹⁶ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv. č. 241, 12. 5. 1926, př. 5432/26.

¹¹⁷ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv. č. 241, 10. 11. 1926, č. j. 379.

¹¹⁸ ZA Opava, fond SMOL, kart. 40., inv. č. 241, 6. 11. 1926, př. 12546/26.

Na konci školního roku 1924/25 docházelo do pěti tříd místní občanské školy 127 a do dvou tříd obecné 70 dětí. Od ukončení prací a předání tamních škol do úplného užívání ve školním roce 1925/26 bylo zapsáno o dalších 40 dítek více. V následujících letech se pak rostoucí tendence jen potvrzovala, kvůli čemuž byla obecná škola rozšířena o dvě třídy a občanská o jednu třídu. V roce 1928 pilně navštěvovalo tento ústav 312 žáků. O rok později jich bylo 315. Tehdy odešlo do světa z této instituce 28 svěřenců a nových přišlo 32.¹¹⁹ V této době bylo již některým původním žákům nadučitele Řehánka, kteří se o letních prázdninách roku 1919 zúčastnili jazykového kurzu z iniciativy českých rodičů, více jak 23 let.

5.3.2 Stavba obecné školy na Hrčavě

Obec rozkládající se v nadmořské výšce 594 m. n. m. vznikla roku 1921 rozdělením obce Javořinka, jejíž velká část připadla Polsku. Pro menší část na československém území byl přijat název Hrčava. Statistika z roku 1930 uvádí 41 domů a 254 obyvatel, nichž 234 se hlásilo k československé národnosti.¹²⁰

Po vybrání, schválení a odkoupení pozemku SMOL, jenž měl výměru 3140m² a stál necelých 8000 korun, se výnosem ministerstva veřejných prací vyhlásilo výběrové řízení, do něhož se mohly přihlásit stavitelské kanceláře, které měly o zadanou zakázku zájem. Vyhrálo stavitelství Josefa Noska a Adolfa Richtera z Českého Těšína, jejichž kancelář rovněž vypracovala plány pro stavbu školy. Tato firma celou akci zaštiťovala a dodala materiály. Nabízí se zde otázka, kdo školu fyzicky postavil. Po blíže nespecifikovaném zákroku SMOL se objevilo 32 Hrčavských občanů, kteří se formálně zřekli mzdy, ale přesto peněžité odměny za vykonanou práci dostali. Osm z nich se zavázalo pracovat 5 dní s potahem, zbytek

¹¹⁹ ZA Opava, fond SMOL, kart. 61, inv. č. 361, Protokol o plenární schůzi okr. výboru SMOL z 12. 9. 1929, s. 5.

¹²⁰ J. Bartoš, J. Schulz a M. Trapl, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, sv. 15, Tilia Olomouc 2000, s. 163.

pracovních sil pak byl schopen věnovat stavbě celý týden. Pokud by sami nemohli, museli za sebe obstarat náhradu.¹²¹

Všechny formality ohledně stavby byly vyřízeny od jara 1922 do konce února 1924 a místní rolnické obyvatelstvo se v únorových dnech roku 1924 dotazovalo, zda-li by už mohlo začít s přípravnými pracemi, aby mohlo dostát výše slíbeným závazkům.¹²² Zdejší dlouhá a krutá zima umožňovala lidem, kteří měli v té době dlouhé chvíle, tak i jejich stájovému zvířectvu, svážet na saních po tamních „cestách“ dříví, další stavební materiál i nářadí na pozemek školy. Nutno poznamenat ač je to paradox, že v zimních měsících právě díky obrovskému množství sněhu nebyla tato obec natolik odříznuta od ostatního světa jako po zbývajícím roční období, kdy jedinou nestálou spojnici se světem tvořilo suché koryto potoka.¹²³ Spolu s tímto argumentem vycházela jejich prosba i z dalšího důvodu. Je nasnadě si uvědomit, že Hřčavští byli ponejvíce prostými rolníky a sedláky, kteří podléhali ročnímu agrárnímu cyklu a jakmile slunce začalo natolik hřát, že sníh povolil a roztál, byli spolu se svými zvířaty, koňmi a voly, nuceni vrhnout většinu pracovního úsilí na kamenitá pole kolem svých usedlostí, aby se zaopatřili na další zimu. Jejich žádost byla z části vyslyšena a pro začátek dostali za úkol vyvézt z údolí řeky Olše od tratě na hraniční hřeben jeden vagón cementu a betonové skruže pro školní studnu.¹²⁴

Školní budova, která měla kromě jednotřídky obsahovat ještě dvě místnosti pro místního učitele a zároveň správce školy, byla až na podezdívku, základy a komín celá ze dřeva, tak jako skoro všechny okolní domy. Vzhledem k náročnému terénu zdejší krajiny byl kromě třídy vybaven nábytkem také byt učitele, aby se s příchodem jiného kantora nemuselo vše znovu stěhovat a přemísťovat. Zařízení bylo skromné, sestávalo z potřebných věcí do ložnice a kuchyně pro dva lidi. Na osobní hygienu muselo stačit větší umyvadlo, k němuž bylo přiděleno středně velké zrcadlo. Celkové vybavení těchto dvou obyvatelných místností

¹²¹ ZA Opava, fond SMOL, kart. 65, inv. č. 378, 17. 4. 1923, př. 6232/6216/23 a 15. 9. 1923, př. 19090/23.

¹²² ZA Opava, fond SMOL, kart. 65, inv. č. 378, 16. 2. 1924, př. 2683/2593-24.

¹²³ ZA Opava, fond SMOL, kart. 65, inv. č. 378, 4. 11. 1924, 3885/24.

nepřesáhlo částky 3000 Kč a učitelův jediný výdaj za obývání těchto prostor byl roční poplatek 300 Kč za amortizaci místností.¹²⁵ Ten ale mohl být svědomitým a pilným učitelům ve zdejších drsných podmínkách promínut, jako se to stalo po nastěhování do novostavby v případě zdejšího kantora Dvořáka, který v této oblasti vyučoval už po tři roky a ke školnímu roku 1923/24 vedle svého platu dostával navíc mimořádný příspěvek za vynaložené úsilí 200 Kč za měsíc. Nebyl v takto obtížné situaci sám, podobný případ s obýváním bytu ve škole jen za symbolický pronájem se nacházel na stejném hřebeni jen o pár kilometrů blíže k Třinci v části obce Nýdku, jež se nazývá Hluchová.¹²⁶

Celkový náklad na výstavbu a vybavení nepřesáhl částku 180 000 korun, které plynuly přes Slezskou Matici osvěty lidové z ministerstva školství a národní osvěty.¹²⁷

Samotný proces stavby měl jednu velikou výhodu. Prkna, trámy a desky, schnoucí více jak rok na pile nejspíše v Návsí u Jablunkova nebo v Jablunkově, se v jejím areálu podle projektu poskládaly do budoucí podoby dřevěné nástavby, aby se zkontrolovalo, zda je vše tak, jak má být, a poté se v etapách díly velké stavebnice převezly na místo určení, kde se na zděných základech tento princip ještě jednou „za víkend“ zopakoval. Poté přišly na řadu pokrývačské, instalatérské a sklenářské práce spolu s vybavením jednotřídky. To vše se stihlo do 14. září roku 1924, kdy byla ve vesnici velká slavnost spojená s otevřením nové budovy české menšinové obecné jednotřídní školy.¹²⁸

5.3.3 Stavba a otevření škol v Českém Těšíně a v Horním Těrlicku

Vedle polské menšiny v česko-těšínském okrese, jež tvořila v této části Československa většinu, se zde vyskytovala, i když ne tak silně zastoupena jako na Hlučínsku nebo v jiných oblastech země, rovněž minorita německá. S tou se potýkali lidé zapálení pro

¹²⁴ ZA Opava, fond SMOL, kart. 65, inv. č. 378, 19. 2. 1924, 631/24.

¹²⁵ ZA Opava, fond SMOL, kart. 65, inv. č. 378, rozpočet nábytku 5. 11. 1924, př. 16434/24 a zakoupení nábytku 4. 11. 1924, č. j. 3885/24.

¹²⁶ ZA Opava, fond SMOL, kart. 65, inv. č. 378, zakoupení nábytku 4. 11. 1924, č. j. 3885/24.

¹²⁷ ZA Opava, fond SMOL, kart. 65, inv. č. 378, 8. 2. 1924, př. 2174/24.

českou věc především v samotném městě Českém Těšíně. Při sčítání obyvatelstva v roce 1921 zde žilo 8068 občanů, z nichž 3406 byli Němci, 2427 Češi, více jak 1700 patřilo k jiným národnostem a pouze 526 se hlásilo k Polákům.¹²⁹

V polovině srpna roku 1922 ministerstvo školství a národní osvěty nařídilo výnosem vytvořit a otevřít zde veřejnou českou občanskou školu, která měla ze začátku obsahovat ke školnímu roku 1923/24 dvě třídy, další třída měla být připravena na následující rok. Ovšem již počet 85 dětí zapsaných do této školy hned v prvním roce jejího fungování si vynutil otevření dvou paralelních prvních tříd a jedné třídy pro druhý rok školní docházky, do něhož se přijímalo na základě zkoušky.¹³⁰ Navíc se, tak jako tehdy všude v tomto okrese, muselo počítat s tím, že se do nově otevřené instituce pohnou ještě během školního roku další žáci z okolí, jejichž rodiče se tuto novinu dozvěděli později.

Stejně jako v Dolních Bludovicích a dalších případech nebylo hned ze začátku jasné, kde bude škola prozatímně umístěna. Jednalo se o dvoupatrový dům, patřící státním velkostatkům, z nějž by musely být přestěhovány tři rodiny do nových bytů v jiné části města. Druhou variantou provizorního umístění se nabízel klášter sester Boromejek, v němž už v té době byla zařízena jedna česká obecná škola a kde se vyskytoval prostorový potenciál k pozdějšímu navýšení kapacity docházejících žáků, ačkoli se počítalo, že k dalšímu školnímu roku 1924/25, nejpozději však po letních prázdninách roku 1925, již převezme tuto úlohu nová budova k tomuto účelu postavená, obsahující dohromady, jak pro měšťanku, tak pro obecnou školu, 16 plně vybavených tříd.¹³¹

Otevření školy bylo pro všechny zúčastněné skoro národním svátkem v dané obci či městě. V Českém Těšíně se komplex Masarykových škol otevřel ceremoniálem, spojeným

¹²⁸ ZA Opava, fond SMOL, kart. 65, inv. č. 378, otevření školy na Hřčavě 13. 8. 1924, 2744/24.

¹²⁹ J. Bartoš, J. Schulz a M. Trapl, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, sv. 15, Tilia Olomouc 2000, s. 122.

¹³⁰ ZA Opava, fond SMOL, kart. 63, inv. č. 368, 9. 7. 1923, 13613/23.

¹³¹ ZA Opava, fond SMOL, kart. 63, inv. č. 368, tamtéž.

s odhalením sochy prezidenta T. G. Masaryka a to na 28. října, šest let od vzniku Československé republiky.¹³²

Jak tento významný den probíhal na vesnici si lze představit na základě pozvánky k otevření jiné školy v daném okrese jen o dva a půl měsíce dříve. Česká státní obecná menšinová škola v Horním Těrlicku, na jejímž vzniku byly přímo zainteresovány místní odbory Matice osvěty lidové z blízkého okolí a Tělocvičná jednota Sokol dohromady uspořádaly na sobotu 16. srpna v 8. hodin večer v tamním Dělnickém domě vystoupení „*Slavnostní akademie s tělocvičnými a hudebními čísly*“. V neděli od samého rána následoval nabitý program za přítomnosti významných hodnostářů SMOL spojený s koncertem místních muzikantů, v poledne se podával oběd, poté kolem druhé hodiny po poledni se odbyl průvod vesnicí od hostince, kde se konalo pohoštění k budově školy. Vše vyvrcholilo jejím nanejvýše okázalým otevřením, jež bylo spojené s dětskými radovánkami a vystoupením sokolského žactva, kdy navíc byly české, ale i přihlížející děti jiných národností obdarovány sladkostmi a věcnými drobnostmi od tamního odboru SMOL. Takto společensky náročný den nakonec večer uzavřela veselice v místní hospodě.¹³³

Matiční činnost spojená se stavěním, otevíráním, vydržováním a předáváním nových školních budov do rukou státu byla hlavní náplní všech Matic a Jednot na území Československé republiky. Záplem pro budování státu místními českými úředníky s několikaletými zkušenostmi nabytými od místního obyvatelstva bylo v mnoha případech postaráno o daleko početnější síť škol, než o jakou by se v tamních lokalitách pokusil stát bez jejich přičinění. Je pravdou, že školy v mnoha případech vznikaly v žalostných podmínkách, toto tvrzení je ovšem dokladem usilovné, až horečnaté touhy zřídit českou školu v každé vesničce byť i s nepatrnou českou menšinou a to i za cenu zničující kritiky ponejvíce z německé strany, na Těšínsku i z polské. Ta se opírala o kvalitativní stránku. Především bodala do hygienických podmínek škol a s nimi souvisejících problémů.

¹³² ZA Opava, fond SMOL, kart. 63, inv. č. 368.

Tento stav byl pouze přechodným jevem do té doby, než opět místní činitelé sdružení v nějakém hraničářském spolku dostatečně silně zapůsobili na těch správných místech a rozhoupali akci k výstavbě školní budovy. „Paláce“, jak se o nich s pýchou vyjadřovali agilní členové obranného spolku, pak vzbuzovaly u jinonárodních skupin obyvatelstva již jen mlčenlivou závist, která se postupně vyhrotila v druhé polovině 30. let. Tehdy se začaly šířit dětinské, nicméně se silným symbolickým podtextem fyzické útoky nacionalistů cizích národů na školní budovy. Většinou vše skončilo rozbitím několika oken, ale vzdělávací ústavy postavené díky nezměrné práci a podpoře desítek, stovek a tisíců obyčejných lidí, v mnoha případech stály a na svém místě stojí dodnes coby památníky, připomínající potlačovanou touhu českého národa po vzdělání a tedy i po svobodě. Vědomí vzdělanosti sice na jednu stranu svazuje a zavazuje, ale také v mnohém život ulehčuje a osvobozuje.

¹³³ ZA Opava, fond SMOL, kart. 65, inv. č. 378, 16. 8. 1924, č. j. 2788/24.

6. Závěr

Období 20. let bylo pro německou a polskou menšinu, určitě i přes všechny snahy vlády nejen na poli ministerstva školství a národní osvěty, zklamáním. Na výsluní v novém státě bezesporu stála převažující československá společnost a není se tedy ve své podstatě čemu divit, že české školy, vznikající v pohraničí ve 20. letech, byly také hojnou měrou podporovány státem daleko více, než tomu bylo v dobách předešlých.

Za vlády Habsburků v Rakousko-Uherské monarchii proudily finance na správu a údržbu škol ponejvíce do vzdělávacích ústavů, v nichž byla vyučovacím jazykem němčina. To mělo v té době rovněž praktický dopad na síť škol, jejichž vyučovacím jazykem byly např. slovanské jazyky. Vzdělávací instituce vznikaly z iniciativy vlasteneckých spolků, které neměly dostatečně velký obnos peněz na udržování více ústavů současně. Z této příčiny silného brždění se dá hovořit o jakémsi zakladatelském období, kdy se zintenzívnil proces tvorby paralelní školské sítě s českým nebo polským vyučovacím jazykem, až na přelomu 19. a 20. století.

Školy, které vznikly v tomto období, tedy do konce, respektive do začátku 1. světové války již měly v období prvních poválečných let po stránce kvalitativní i kvantitativní svůj standart zajištěný. Málo kdy nebo skoro nikdy se československý občan, žijící kdekoli na území státu, dočetl v novinách, že by z nedostatku kapacit nebo jiných materiálních problémů německá či polská menšina kritizovala právě ty instituce, které vznikly v prvním desetiletí 20. století nebo ještě v dřívějších dobách a právě naopak tomu bylo se vznikajícími školami a školkami ve 20. letech.

Doba 20. let byla etapou, kdy se kolo štěstěny otočilo proti Němcům, po dlouhé generace usedlých a žijících v Československé republice. Poláci se, bohužel, svezli s nimi, i když činnost, kterou vyvíjeli na české straně Těšínska byla zpočátku stejně silná, ne-li možná agitačně ještě mohutnější než u jejich slovanských „bratrů“ Čechů. To bylo zapříčiněno i tahanicemi o stanovení státních hranic. Poláci si byli daleko více jisti svým vítězstvím, než

Češi, že na základě plebiscitu dostanou území až po Ostravici, kde končila etnicky promíchaná masa obyvatelstva. Proto také měli v kulturní a společenské složce před Slezskou Maticí osvěty lidové náskok, který SMOL dotahovala do konečného stanovení hranic jen pozvolně (bez finanční podpory státu). O to větší bylo utržené trauma a rozčarování našich sousedů, když konference ve Spa rozhodla postavit hranice na Olši. „Předmostí“, které zde jejich soustavnou každodenní práci počalo vznikat, se zastavilo a větev, jež rostla ze stromu tímto směrem, začala stagnovat.

SMOL díky státní pomoci, pomoci počátečních sbírek a dalších finančních příspěvků v rozmezí 3 let od 1925 do 1928, alespoň dle mého názoru, dorovnala v tamní oblasti kulturní, lidovými a osvětové skóre a poté již byla do konce 20. let dominujícím prvkem v oblasti. Snaha a rychlost s jakou byla tato část Slezska nejen územně, ale i národnostně přiřazena k Československu se pak vyplatila během hospodářské krize v první polovině 30. let a svou roli hrál tento faktor i po 2. světové válce, kdy se muselo Polsko tzv. Zaolží zřítí znovu ve prospěch Československa.

7. Použité prameny a literatura

Prameny

Národní archiv Praha

Fond ministerstva školství

Fond Ústřední Matice školské

Ústřední archiv zeměměřictví a katastru v Praze

Přehledná mapa katastrálních území, Země Moravskoslezská

Zemský archiv Opava

Fond Slezské Matice osvěty lidové v Ostravě

Fond Zemské školní rady v Opavě

Fond národní rady československé pro Ostravsko a Těšínsko

Literatura

Monografie

- P. Kouřil, J. Bakala, D. Gawrecki, Dějiny Slezska, in: Slezsko, Opava 1992.
- Stolařík, J. Štika a V. Tomolová, Těšínsko, 1. díl. Přírodní prostředí, Dějiny, Obyvatelstvo, Nářečí, Zaměstnání, Šenov u Ostravy 1997. ISBN 80-86101-00-2
- Československá vlastivěda, díl X. Osvěta, „Sfinx“ Bohumil Janda, Praha 1931.
- T. Kasper, D. Kasperová, Dějiny pedagogiky, Grada. Praha 2008. ISBN 978-80-247-2429-4
- F. Honzák a kol., Evropa v proměnách staletí, Libri, Praha 2001. ISBN-7277-025-X
- J. Schulz a M. Trapl, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, sv. XV., okresy: Frýdek-Místek, Český Těšín. Olomouc 2000. ISBN 80-244-0047-2
- H. Wawreczka, Třinec a okolí v proměnách času, Wart nakadatelství Třinec 1997.

- Dr. Ferd. Pelc, „O Těšínsko“. Vzpomínky a úvahy. Slezská Matice osvěty lidové ve Slezské Ostravě 1928.
- Národní Jednoty a Matice v Československé republice, vlastním nákladem J. Loh, Praha 1925.
- Stanovy Slezské matice osvěty lidové sídlem ve Slezské Ostravě, Union Slezská Ostrava sine anno.
- Činnost Matice osvěty lidové pro Těšínsko za správní rok 1919-20, Moravská Ostrava, sine anno.
- Činnost Slezské Matice osvěty lidové na Těšínsku a Hlučínsku za rok 1925, upr. Fr. Onderka, Slezská Ostrava 1926.
- Loutková divadla českých výrobků. Alšovy loutky. Dekorace českých umělců k loutkovým divadlům. Veškerá loutkář. literatura 1927, 1928. Neuber, Pony a spol., Praha sine anno.
- Slezský kalendář na obyčejný rok 1923, Nákladem Slezské Matice osvěty lidové pro Těšínsko ve Slezské Ostravě. Tiskem Moravsko-Slezské knihtiskárny v Mor. Ostravě, sine anno.

Články

- M. Habrmanová, Slezská matice osvěty lidové, 1918-1938. Organizační vývoj a činnost. In: Časopis Slezského zemského muzea B, 1992/1, s. 52 a násl. ISSN 0037-6833
- O. Šrajerová, Slezská Matice osvěty lidové v období prvej Československej republiky, in: České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky, Slezský ústav Slezského zemského muzea, Olomouc 2003, s. 156 a násl. ISBN 80-86101-70-3
- M. Habrmanová, Slezská matice osvěty lidové v meziválečném období, in: SLSb. 1992/2 s. 95 a násl. ISSN 0037-6833

8. Seznam příloh

Příloha č. 1.: Přehledná mapa katastrálních území, Země Moravskoslezská, Měřítko 1:115 200, stav z roku 1936, vydána 1938, list č 4, výsek s okresem Český Těšín a přilehlými oblastmi.

*Ústřední archiv zeměměřictví a katastru.*¹³⁴

Příloha č. 2.: Mapa okresu Český Těšín, Měřítko 1:100 000, stav z roku 1948.

J. Schulz a M. Trapl, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960, sv. XV., okresy: Frýdek-Místek, Český Těšín. Olomouc 2000, Mapa 4.

Příloha č. 3.: Fotografie. Pohlednice s novými školními budovami na Těšínsku postavené Maticí osvěty lidové v roce 1910.¹³⁵

H. Wawreczka, Třinec a okolí v proměnách času, Wart nakadatelství Třinec 1997

Příloha č. 4.: Fotografie. Pohled na katolický kostel s farou a katolickou školou, Vendryně 1916.¹³⁶

Příloha č. 5.: Fotografie. Stavba první české měšťanské školy v Třinci byla zahájena roku 1923. Otevřena 15. září 1924, pojmenována po Petru Bezručovi.¹³⁷

*H. Wawreczka, Třinec a okolí v proměnách času, Wart nakadatelství Třinec 1997.*¹³⁸

Příloha č. 6.: Fotografie. První kino v Třinci, stav kolem roku 1922.¹³⁹

Příloha č. 7.: Fotografie. Nová školní budova postavena 1907 v Kojkovicích, záběr z 20. let.¹⁴⁰

¹³⁴ Adekvátní mapa k 20. letům 20. století dané oblasti neexistuje. Proto jsem použil mapy z 30. a 40. let, blíží se stavu katastru z 20. let.

¹³⁵ Stolařík, J. Štika a V. Tomolová, Těšínsko, 1. díl. Přírodní prostředí, Dějiny, Obyvatelstvo, Nářečí, Zaměstnání, Šenov u Ostravy 1997, s. 61.

¹³⁶ H. Wawreczka, Třinec a okolí v proměnách času, Wart nakadatelství Třinec 1997, s. 125.

¹³⁷ Tamtéž, s. 31.

¹³⁸ Ostatní fotky čerpány z té samé publikace.

¹³⁹ Tamtéž, s. 36.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 93.

Příloha č. 8.: Fotografie. Ve školním roce 1932-33 byla otevřena česká škola v Kojkovicích. Obdobnými začátky prošlo mnoho českých menšinových škol na Těšínsku ve 20. letech.¹⁴¹

Příloha č. 9.: Fotografie. Pohlednice z Dolní Lištné z roku 1922.¹⁴²

Příloha č. 10.: Fotografie. Nebory, hrubá stavba české obecné školy, vyfotografováno 5.5. 1926.¹⁴³

Příloha č. 11.: Fotografie. Česká obecná škola, zal. 1921, slavnostní otevření vlastní školní budovy z roku 1926 v Oldřichovicích.¹⁴⁴

Příloha č. 12.: Fotografie. Pohlednice z Tyry z roku 1922.¹⁴⁵

Příloha č. 13.: Fotografie. Pohlednie z Vendryně z roku 1922.¹⁴⁶

¹⁴¹ Tamtéž, s. 93.

¹⁴² Tamtéž, s. 103.

¹⁴³ Tamtéž, s. 110.

¹⁴⁴ H. Wawreczka, Třinec a okolí v proměnách času, Wart nakadatelství Třinec 1997, s. 115.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 121.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 125.

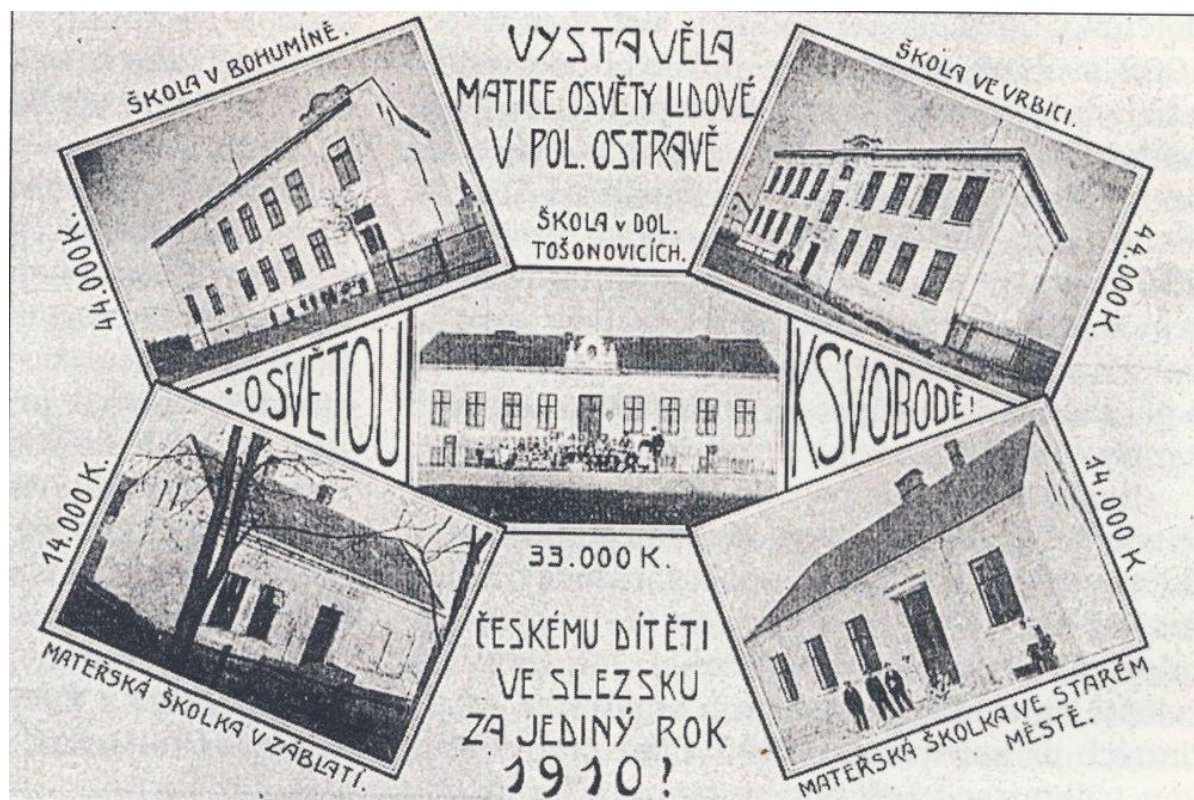
The map illustrates the geographical layout of the Lachian Voivodeship, highlighting its position relative to neighboring voivodeships and the Polish border. Key features include:

- Administrative Divisions:** The voivodeship is divided into several counties (powiaty), each labeled with its name.
- Towns and Cities:** Numerous urban centers are marked with dots and labeled, including major hubs like Łódź and smaller towns like Skierniewice and Piotrków Trybunalski.
- Geographical Features:** The map shows the course of the Vistula River (Wisła) and other local water bodies.
- Scale and Orientation:** A scale bar at the bottom provides a reference for distances, while a north arrow indicates orientation.

Příloha č. 2.

Příloha č. 3.

Příloha č. 4.

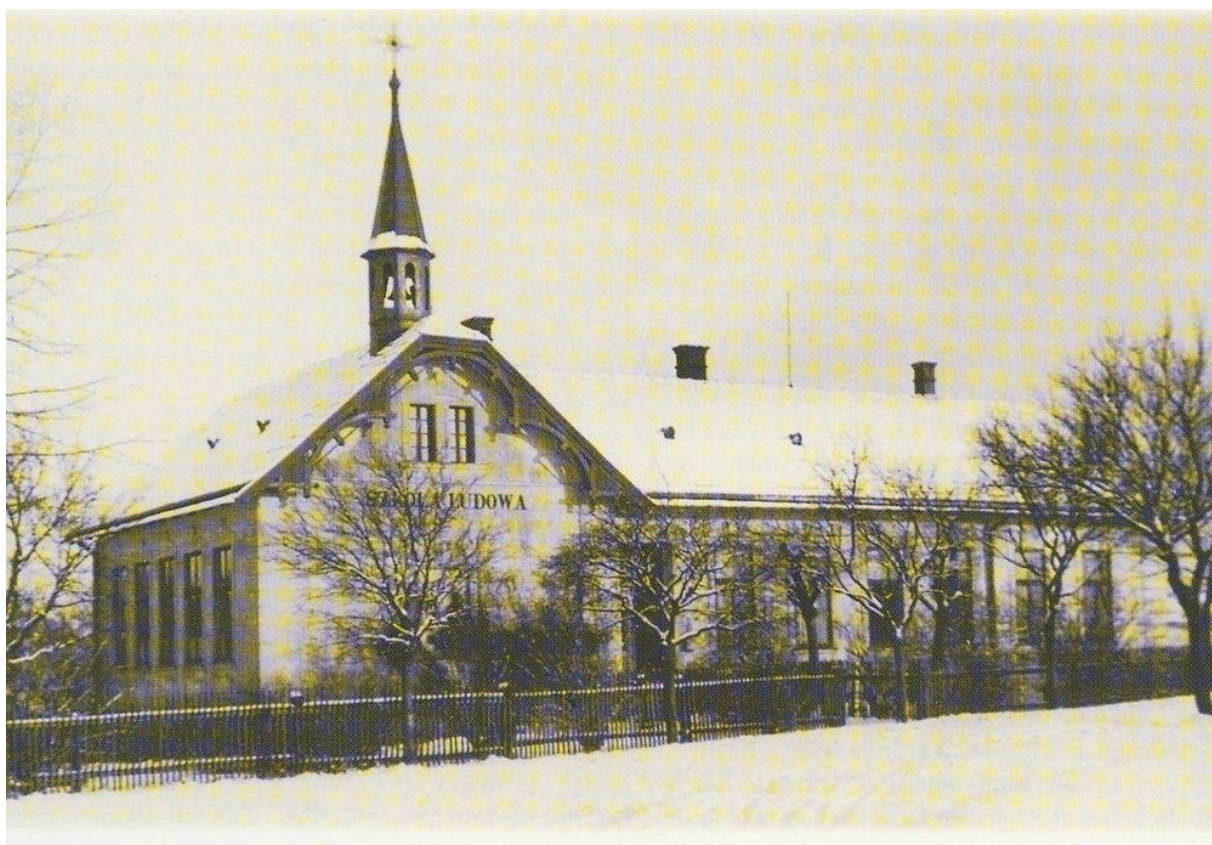
Příloha č. 5.

Příloha č. 6.

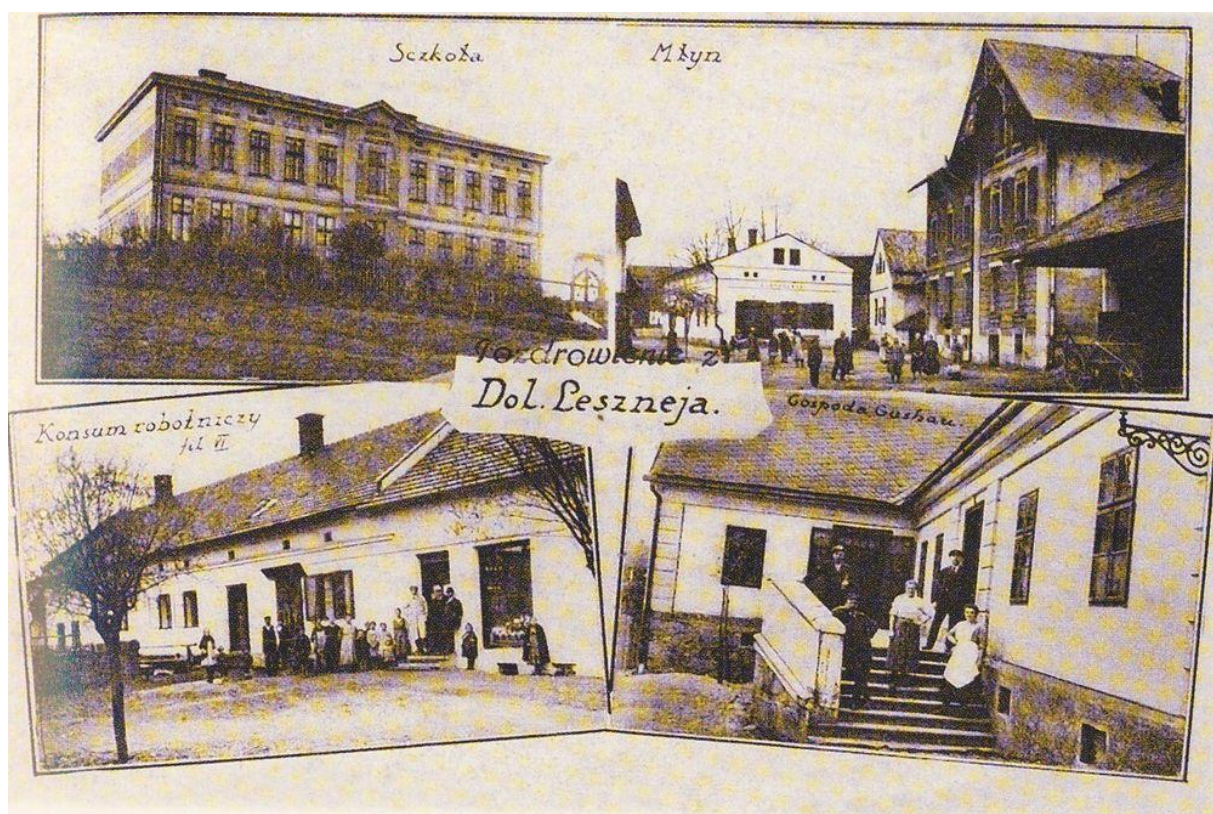
Příloha č. 7.

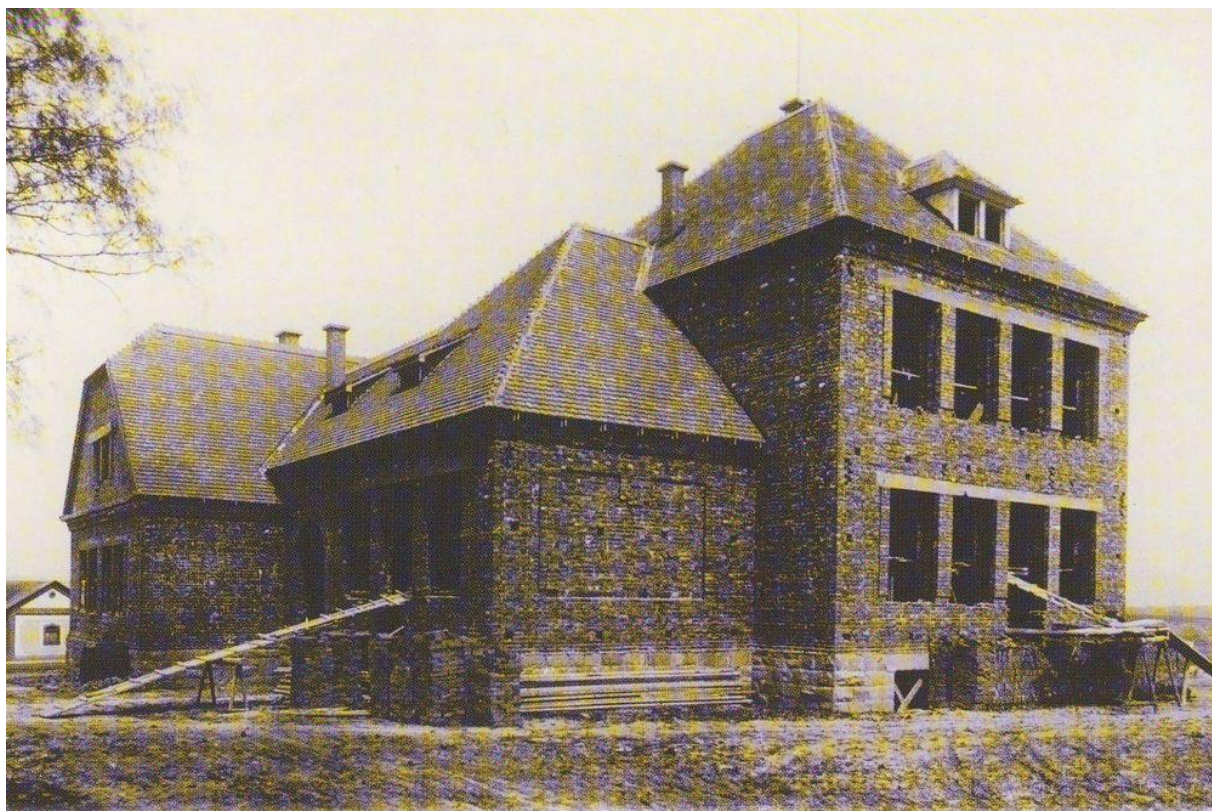
Příloha č. 8.

Příloha č. 9.

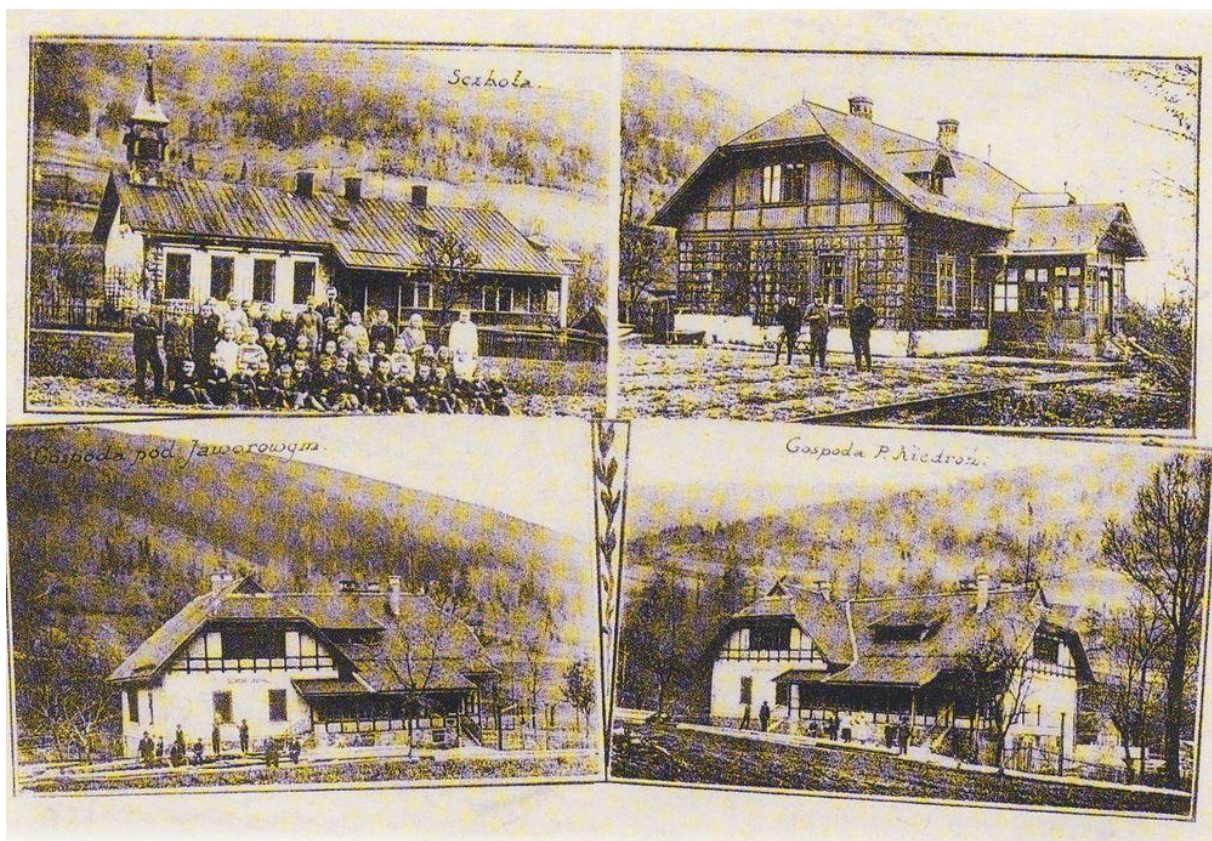
Příloha č. 10.

Příloha č. 11.

Příloha č. 12.

Příloha č. 13.

